

KİTÂB-I MÜNTEHAB FÎ'YAT-TİBB 'ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN'İN KAYNAKLARINDAN BİRİSİ OLARAK KABUL EDİLEBİLİR Mİ?*

AHMET ACIDUMAN** - BERNA ARDA***

Anadolu kapılarının XI. yüzyılda Türklere açılmasıyla, tıp tarihimiz açısından çok önemli bir yere sahip olan ve ilk kez Mahmud Mes'ud Koman tarafından tanıtılan¹ ilk Türkçe tıp kitabımız *Tuhfe-i Mübâriz*'nin XIII. yüzyılın başlarında yazılması² arasında oldukça uzun bir süre geçmiştir. Hekim Bereket'in kitabının girişinde yaptığı açıklamaları hem bunun nedeni hakkında ipuçları vermekte, hem de Anadolu topraklarında tıp kitaplarının yazım sürecini ve kitaplarda kullanılan dilin seçimini yansıtmaktadır. Dönemin bilim dilinin Arapça,³ Anadolu Selçuklu Devleti'nin resmi dilinin Farsça⁴ ve halkın konuştuğu dilin de Türkçe⁵ olduğu göz önüne alındığında, Hekim Bereket'in kitabını önce Arapça yazarak *Lubâbu'n-nuhâb* adını vermesi, daha sonra Anadolu Selçuklu Sultanları I. Gıyaseddin Keyhusrev ve I. 'Alâeddin Keykubâd devirlerinde Amasya emirliğinde bulunmuş olan Mübârüzî'd-din Halifet Alp Gâzi'nin isteği ile kitabını Arapçadan Farsçaya çevirerek *Tuhfe-i*

* Bu makale, 10-13 Aralık 2012 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 2. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde, yazarlarca aynı başlıkla sunulmuş ve özeti kongre bildiri kitabında yer almış olan sözlü bildiriye dayanmaktadır.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, aciduman@medicine.ankara.edu.tr

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, berna.arda@medicine.ankara.edu.tr

¹ Mahmud Mes'ud Koman, "Tuhfe-i Mübârizi (Lübab-ün Nuhâb tercümesi)," *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, XVIII/3 (1955), ss. 689-719.

² M.C. Şehabeddin Tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde bulunan Türkçe yazmalar üzerinde çalışmalar I," *Türkiyat Mecmuası*, XVI (1971) s. 134.

³ A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti XI-XIV üncü Asırlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1940, s. 6.

⁴ Kenan Süveren, İlter Uzel, "İlk Türkçe yazmalarına genel bir bakış," *Tıp Tarihi Araştırmaları*, II (1988): 127; Mikail Bayram, "Anadolu'da telif edilen ilk Türkçe eser meselesi," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Selçuk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1996, s. 95.

⁵ Süveren, Uzel, *a.g.e.*, 127.

Mübârizî olarak adlandırması ve yine adı geçen kişinin işareti ile Türkçeye çevirmesinin,⁶ dönemin tıp kitaplarının telif süreci ve dil seçimiyle çok uyumlu olduğu görülmektedir. Mikail Bayram'ın yaptığı bir araştırma Anadolu Selçuklu Dönemi'nde telif edilen eserlerin büyük çoğunlukla Farsça, ikinci sırada Arapça olarak yazıldığını, Türkçe telif edilen eser sayısının ise oldukça az olduğunu göstermiştir.⁷ Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra ortaya çıkan Beylikler Dönemi'nde ise resmi dilin Türkçe olması ile Türkçe kitap yazımındaki artışa bağlı olarak, Türkçe tıp kitaplarının sayısında ve çeşidinde artış olduğu görülmektedir. ⁸ Osmanlılarda da Türkçenin hem bürokrasi hem de bilim dili olması nedeniyle XV. yüzyıl başlarından başlayarak çeşitli bilim dallarında Türkçe kitap yazma ya da Türkçeye kitap çevirme girişimleri artmıştır.⁹

İlk Türkçe tıp yazmaları arasında sayılan *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb* ve *Âlâ'im-i Cerrâhîn*¹⁰ de Anadolu'da telif ve tercüme edilmiş iki önemli tıbbî yazma eserdir. Yapılan çalışmalara göre Abdülvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mardânî'nin *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'inin telif tarihi 1420 yılına tarihlendirilirken,¹¹ Cerrâh İbrâhîm'in *Âlâ'im-i Cerrâhîn*'inin saptanabilen en eski nüshası ise 1505 tarihini taşımaktadır.¹²

Abdüvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdânî ve *Kitâb-ı Müntehab fi't-Tıbb*

Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb Türk Tıp Tarihi literatürüne ilk kez M. Mesud Koman tarafından tanıtılmıştır.¹³ Ahmet İzzet Koyunoğlu koleksiyonunda bulunan "*Müntehab*" nüshasını tanıttığı yazısında yazarının ismini Abdurrahman oğlu Ahmed oğlu Kadı Cemalüddin Yusuf oğlu Abdülkahir olarak veren Koman, eseri, yazıldığı yer ve tarihin belli olmamasına karşın, Çelebi Sultan Mehmed'e ithaf edilmesinden yola çıkarak Sultan Mehmed

⁶ Tekindağ, *a.g.e.*, s. 134.

⁷ Bayram, *a.g.e.*, 95.

⁸ Süveren ve Uzel, *a.g.e.*, 127.

⁹ Ramazan Şçen, "On beşinci yüzyılda Türkçeye tercümeleler," *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları-Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994*, ss. 899-900.

¹⁰ Süveren, Uzel, *a.g.e.*, 136, 140-141.

¹¹ A. Süheyl Ünver, "Abdülvehhâb'ın Çelebi Sultan Mehmed'e Müntahabı," *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, XIII/2 (1950), s. 108.

¹² Nuran Yıldırım, "Âlâ'im-i Cerrâhîn üzerine bazı yeni bilgiler," *I. Uluslararası Türk-İslam-Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi 14-18 Eylül 1981 [I. International Congress on the History of Turkish-Islamic Science and Technology 14-18 September 1981], Tıp-Dış Hekimliği-Eczacılık Tarihi [History of Medicine-Pharmacy-Dental Medicine], Bildiriler, Cilt II [Proceedings, Volume II]. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul 1981*, s. 170.

¹³ M. Mes'ud Koman, *Abdülkahir, Müntehab, Çelebi Sultan Mehmed'e İthaf Olunan Türkçe Tıp Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, Kemal Matbaası, İstanbul 1949.

F'in saltanat dönemi olan 816/1413-824/1421 yılları arasına tarihlendirmiştir. Koman, eserin mukaddimesinden yola çıkarak Abdülkahir'in dedesinin "Mâlikî" mezhebinden olduğunu düşünmüş, bu mezhebin Anadolu'da yaygın olmadığından bahisle, Mısırlı ve Mısır'da yerleşmiş Türklerden olduğunu bildirmiştir.¹⁴ Bu konuda araştırmalar yapan A. Süheyl Ünver ise yayınladığı incelemesinde Tire Ahmet Necippaşa Kütüphanesi, No: 591'de bulunduğu "Müntehab" nüshasının zahriyesinden yola çıkarak, "Kütübü'l-Müntehab fi't-tıbb" adlı eserin müellifinin ismini "Abdülvahhâb bin Yusuf ibni Ahmet ül Mardâni" olarak vermiş, eserin müellifinin Abdülkâhir olmayıp Abdülvahhab olduğunu, eserin Çelebi Sultan Mehmed'e ithaf olunmayıp, doğrudan onun ismi ve özel kütüphanesi için yazıldığı açıklamalarında bulunmuştur. Eserin zahriyesinde yazarın kendisi ya da silsilesi için geçen "Mardâni" kelimesinin, doğdukları şehrin ismi olması gerektiği düşüncesinden yola çıkan Ünver, "Mârdâni"nin "Mardinli" anlamına gelip gelemeyeceğini ve bir dönem "Mardin"e "Mardan" denmiş olup olamayacağını sorgulamış; ayrıca Abdülvahhab'ın dedesinin ya da kendisinin Anadolu'da Mâlikî mezhebinde bulunan âlimlerden olduğunu, ama bundan yola çıkarak Mısırlı olduğu hükmüne varılamayacağını bildirerek Koman'ın öne sürdüğü düşüncelere karşı çıkmıştır. Ünver, Tire'de bulunan nüshanın 823/1420 tarihini taşıdığını bildirerek, eserin telif tarihini de netleştirmiştir.¹⁵ Ali Haydar Bayat ise *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb* üzerine yaptığı ayrıntılı incelemesinde Madîn, Madân, Madâ'in, Madyân, Madyûn, Mâridîn yöre-isimlerini bulmasına karşın Mârdân'ın yerini saptayamadığını bildirmektedir.¹⁶ *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'in günümüzde saptanmış yedi nüshası bulunmaktadır.¹⁷

Cerrâh İbrâhîm ve 'Alâ'im-i Cerrâhîn

"Osmanlı tıbbında *Cerrahname* ismi ile tanınan asıl eser"¹⁸ olarak tanımlanan *Alâ'im-i Cerrâhîn*'i haber veren en erken kaynaklardan birisi Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zumûn* adlı eseridir.¹⁹ "İlm-i cerâhat" başlığı altında ele aldığı bölümde İbrâhîm bin Abdullah el-Cerrâh

¹⁴ Koman, "Abdülkahir," s. 5-6.

¹⁵ Ünver, "Abdülvahhâb'ın Müntahabı," s. 107-108.

¹⁶ Abdüvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdânî, *Kitâbu'l-Müntehab fi't-Tıbb (823-1420)*, *İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım* (Hazırlayan: Ali Haydar Bayat), Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Mart Matbaacılık Sanatları, İstanbul 2005, s. 11.

¹⁷ Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi; Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa Koleksiyonu, No: 184; Tire Ahmet Necip Paşa Kütüphanesi, No: 591; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Türkçe Tıp Yazmaları, No: 6517; Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraçcioğlu Kitaplığı, No: 1149/5; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No: 585 [595]; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu, No: 3638. Bkz. Koman, "Abdülkahir," s. 4-5; Sedat Kumbaracılar, "Beşbuçuk asır önce yazılmış iki önemli tıbb kitabı," *Dirim* XXIV/10 (1949), s. 250; Ünver, "Abdülvahhâb'ın Müntahabı," 107; el-Mardânî, *a.g.e.*, 9-10.

¹⁸ *Türk Ansiklopedisi*, "Cerrahname," Cilt X, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960, s. 248.

¹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşf-el-zumun*, Birinci cilt. Maarif Matbaası, [Bas. yer yok] 1941, s. 581; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zumûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, 2. Cilt, Arapçadan tercüme eden Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 491.

tarafından yazılmış Türkçe bir *Cerrâhnâme*den bahseden Kâtip Çelebi, Cerrâh İbrâhîm'in Moton Kalesi'nin fethedildiği sırada, adı geçen yerde *Cindâr* adında Yunanca bir kitap bulunduğunu, bu kitabı tercüme ettiğini ve 23 bâb olarak düzenlediğini bildirmiştir. Buna karşın elimizde bulunan en eski *Alâ'im-i Cerrâhîn* nüshası olan Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No: 568'de bulunan nüsha ise 22 bâbdan oluşmaktadır.²⁰

Adivar, Cerrâh İbrâhîm'in babasının adının Abdullah olarak kaydedilmesi ve büyükbabasının adının söylenmemesi nedeniyle bir dönme olabileceğini bildirir.²¹ Yıldırım, sefere çıkılırken saray cerrahlarının en ehliyetlisinin orduya cerrahbaşı olarak atandığını dan bahisle, II. Bayezid'in Mora seferinde bulunan Cerrâh İbrâhîm'in bir saray cerrahi olduğunu ve bu sefere de cerrahbaşı göreviyle katılmış olduğu sonucunu çıkarmaktadır.²²

Osmanlı tıbbında ateşli silah yaralanmalarından²³ ve frengiden bahseden ilk eser olan²⁴ *Alâ'im-i Cerrâhîn*, Osmanlılarda teşrih tarihini 1505 yılına kadar indirmesi nedeniyle, anatomi tarihimiz bakımından çok önemlidir.²⁵ Nöroşirürji tarihi açısından da büyük önem taşıyan ve kraniyoplasti tarihine çok değerli bir katkıda bulunan *Alâ'im-i Cerrâhîn*, kafatası kemiklerinin defeklerinde xenogreftlerin kullanıldığını gösteren ve günümüze kadar bulunmuş olan halen en eski belgedir.²⁶

Alâ'im-i Cerrâhîn'in halen bilinen yedi nüshası²⁷ ve “fi nebzeti'n min el-cerrâhîn” adlı bir özet²⁸ bulunmaktadır.

²⁰ Cerrâh İbrâhîm, *Alâ'im-i Cerrâhîn*, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No: 568, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, 911 H./1505, v. 2a-3b.

²¹ A. Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, 6. bs, s. 61.

²² Nuran Yıldırım, “İbrâhîm b. Abdullah, Alâ'im-i Cerrâhîn adlı Türkçe eseriyle tanınan Osmanlı cerrahi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXI. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000; s. 284.

²³ Nuran Yıldırım, “Alâ'im-i Cerrâhîn üzerine bazı yeni bilgiler,” s. 174.

²⁴ Fuat Kamil Beksan, “Avrupada frengi tarihini alakadar eden Türkçe bir vesika,” *Türk Tıp Tarihi Arkiivi* III/10 (1938) 49-51; Yıldırım, “Alâ'im-i Cerrâhîn üzerine bazı yeni bilgiler,” s. 174; Nuran Yıldırım, “Alâ'im-i Cerrâhîn'de (1505) Frengi,” *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* LIV/2 (1991), s. 358.

²⁵ Yıldırım, “İbrâhîm b. Abdullah,” s. 285.

²⁶ Ahmet Aciduman, Deniz Belen, “The earliest document regarding the history of cranioplasty from the Ottoman Era,” *Surgical Neurology*, LXVIII/3 (2007), p. 352.

²⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No. 568; İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü, Y. 125; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 7147; İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tıp, No: 205; Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 1844; Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 1851; Gotha nüshası. Bkz. Yıldırım, “Alâ'im-i Cerrâhîn üzerine bazı yeni bilgiler,” s. 170; Yıldırım, “İbrâhîm b. Abdullah,” s. 284.

²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, Hamidiye Koleksiyonu, No: 1027/2. Bkz. Nuran Yıldırım, “Alâ'im-i Cerrâhîn'in bilinmeyen bir özeti: Fi nebzeti'n min el-cerrâhîn,” *Tıp Tarihi Araştırmaları* I (1986), ss. 100-104.

Yaptığımız araştırmalar sırasında, her iki eser arasında oldukça önemli bir zaman farkı bulunmasına rağmen, birbiriyle çok benzerlik gösteren ortak bazı bölümlerin bulunduğu görülmüştür. *Alâ'im-i Cerrâhîn* ile Cerrâh Mes'ûd'un *Kitâb-ı hulâsa-i tıbb* adlı eseri arasında benzer şekilde bazı bölümlerin ortak olduğu, *Hulâsa-i tıbb*'ın önemli bir bölümünün *Alâ'im-i Cerrâhîn* içerisinde “yinür yaraları beyân ider” başlıklı onuncu bölümde yer aldığı²⁹ daha önce sunulmuş olması da göz önüne alınarak, *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb* ve *Alâ'im-i Cerrâhîn* arasında saptanan bu oldukça ilginç ve araştırmaya değer bulguların karşılaştırılarak değerlendirilmesi bu yazının konusunu oluşturmuştur.

Gereç ve Yöntem

Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapmış ve bu çalışmasını “İnceleme – Metin – Dizin – Sadeleştirme - Tıpkıbasım” şeklinde kitaplaştırmış bulunan Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'ın hazırladığı bu eser,³⁰ çalışmalarımız sırasında *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ta yer alan bölümlerin karşılaştırılmasında ana kaynaklardan birisini oluştururken, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'in 1505 tarihli ve İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, He-kimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No: 568'de³¹ bulunan nüshası da *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de yer alan bölümlerin karşılaştırılması için kullanılan ana kaynaklardan diğerini oluşturmuştur.

Alâ'im-i Cerrâhîn'de yer alan on ikinci bölüm “*el-bâbu's-sânî 'aşer tıbbun haddindedür ki ana umûr tabî'yye dürler*” başlığını taşımaktadır ve yazar bu “bâb”ın altı fasıldan oluştuğunu söylemektedir.³² Adı geçen “bâb”da yer alan fasıllar ise sırasıyla şöyledir:

fasl umûr tabî'yye beyân ider³³

fasl mizâcı bildürür³⁴

fasl ahlât bildürür³⁵

fasl a'zâyı bildürür ki umûr tabî'yyedür³⁶

²⁹ Ahmet Acıduman, Berna Arda, “Alâ'im-i Cerrâhîn ve Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb üzerine bazı çalışmalar ve bulgular: İstanbul Üniversitesi TY 7147 ve Fatih 3550 [Recent studies and findings on Alâ'im-i Cerrâhîn and Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb: İstanbul Üniversitesi TY 7147 and Fatih 3550],” İçinde: Demirhan Erdemir A, Öncel Ö, Küçükdağ Y, Okka B ve Erer S (eds.). *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı [1st International Congress on the Turkish History of Medicine, 10th National Congress on the Turkish History of Medicine Proceedings Book]. Konya, 20-24 Mayıs 2008 [20-24 May 2008];* Cilt 2 [Vol.2], s. 1413.

³⁰ Abdülvehhâb, *a.g.e.*

³¹ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*

³² Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 114a-b.

³³ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 114b.

³⁴ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 115a-116b.

³⁵ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 116b-119b.

³⁶ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 119b-121a.

fasl kuvvâyı bildürür³⁷

fasl umûrî tabî'inün kalanındadır³⁸

Kûtâb-ı Müntehab fî't-tbb'da aynı konuları içeren bölüm ve fasılları ise aşağıdaki başlıkları taşımaktadır:

*El-makâletü'l-ülâfî'l-umûrî't-tabî'yye Kûtâb-ı Müntehab'un evvelgi makâlesinde umûr-ı tabî'yyeyi bildirelüm, tbbun haddi ile bile ve bu makâle yüdi fasldur*³⁹

el-faslü'l-evvel evvelgi faslında tbbun haddini bildirelüm⁴⁰

el-faslü's-sânî ikinci faslında erkâmı bildirelüm⁴¹

el-faslü's-sâlis üçüncü faslında mizâcı bildirelüm⁴²

el-faslü'r-râbi' dördüncü faslında ahlâtı bildirelüm⁴³

el-faslü'l-hâmîs bişinci faslında â'zâyı bildirelüm⁴⁴

el-faslü's-sâdis altıncı faslında kuvvâyı bildirelüm⁴⁵

el-faslü's-sâbi' yidinci faslında umûr-ı tabî'yyenün bakıyyesini bildirelüm⁴⁶

Bölmelerde yer alan fasılların sayısının altı ve yedi olmasının nedeni *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de bâb sonrası verilen açıklamamın *Kûtâb-ı Müntehab*'da ilk faslı oluşturmasıdır.

Alâ'im-i Cerrâhîn'de on ikinci bâb'da yukarıda adı geçen fasıllardan sonra "*fasl teşrihi beyân ider on bir fasldur evvelki fasl sinükler bildürür*" başlığı ile teşrih kısmına geçiş yapılmaktadır.⁴⁷ Teşrihle ilgili diğer başlıklar ise şöyle sıralanmaktadır:

fasl ikinci fasl sinirler teşrihindedür⁴⁸

fasl üçüncü fasl hareketsüz tamarlar şerhindedür⁴⁹

³⁷ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 121a-123b.

³⁸ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 123b-125a.

³⁹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 42,347, 354, 481/5a, 487/10b.

⁴⁰ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 42, 347, 354, 481/5a, 487/10b-11a.

⁴¹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 42, 347, 354, 481/5a, 487/11a.

⁴² Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 42-44, 347, 354-356, 481/5a, 487/11a-489/13a.

⁴³ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 44-46, 347, 356-358, 481/5a, 489/13a-492/15b.

⁴⁴ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 46-48, 347, 358-359, 481/5a, 492/15b-494/17b.

⁴⁵ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 48-50, 347, 359-360, 481/5a, 494/17b-496/19b.

⁴⁶ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 50-51, 347, 361-362, 481/5a, 496/19b-497/21a.

⁴⁷ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 125a-129b.

⁴⁸ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 129b-134b.

⁴⁹ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 134b-138b.

- fasl dördüncü fasl şerâyinde ve müteharrik tamarlardadır⁵⁰
fasl beşinci fasl 'adalâtda ya'nî sacanak etleri teşrîhindedür⁵¹
fasl altıncı fasılda deri teşrîhin bildirür⁵²
fasl yedinci fasılda a'zâyı mürekkebe bildirür⁵³
fasl sekizinci fasl göğüs perdesin ve ma'ide ve bagarsukları bildirür⁵⁴
fasl tokuzuncu fasl öykeni ve yüregi bildirür⁵⁵
fasl onuncu fasl bağır ve öd ve talak teşrîhlerindedür⁵⁶
fasl a'zâyı mürekkebenün bakiyyesi teşrîhindedür⁵⁷

Kütâb-ı Müntehab fi't-tıbb'ın ikinci makalesi ise teşrîhle ilgilidir. Makalenin ve fasıllarının başlıkları aşağıda verilmektedir:

el-makâletü's-sânî fi't-teşrîhi Kütâb-ı Müntehab'un ikinci makâlesinde teşrîhi bildirelüm bu makâle on bir fasldur⁵⁸

- el-faslü'l-evvel evvelgi fashında sünüklerün teşrîhini bildirelüm⁵⁹
el-faslü's-sânî ikinci fashında sinirlerün teşrîhin bildirelüm⁶⁰
el-faslü's-sâlis üçüncü fashında hareketsüz tamarları bildirelüm⁶¹
el-faslü'r-râbi' dördüncü fashında müteharrik tamarları bildirelüm⁶²
el-faslü'l-hâmis bişinci fashında 'adali ya'nî saçanakları bildirelüm⁶³
el-faslü's-sâdis altıncü fashında derinün teşrîhin bildirelüm⁶⁴

⁵⁰ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 138b-141b.

⁵¹ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 141b-143b.

⁵² Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 143b-145a.

⁵³ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 145a-146b.

⁵⁴ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 146b-147b.

⁵⁵ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 147b-148b.

⁵⁶ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 148b-149a.

⁵⁷ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 149a-150a.

⁵⁸ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 52, 348, 362, 481/5a, 497/21a-498/21b.

⁵⁹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 52-55, 348, 362-365, 482/5b, 498/21b-501/25a.

⁶⁰ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 55-59, 348, 365-368, 482/5b, 501/25a-506/29b.

⁶¹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 59-62, 348, 368-371, 482/5b, 506/29b-510/33b.

⁶² Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 62-64, 348, 371-372, 482/5b, 510/33b-512/35b.

⁶³ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 64-66, 348, 372-374, 482/5b, 512/35b-514/38a.

⁶⁴ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 66-67, 348, 374, 482/5b, 514/38a-515/39a.

el-faslü's-sâbi' yidinci faslında â'zâ-i mürekkebeyi bildirelüm ve evvel dimâğı ve iki gözi ve iki kulagı beyân idelüm⁶⁵

el-faslü's-sâmin sekizinci faslında gözgüzün perdesin ve ma'ideyi ve bagarsukları bildirelüm⁶⁶

el-faslü't-tâsi' tokuzuncu faslında öykeni ve yüregi beyân idelüm⁶⁷

el-faslü'l-âşer onuncu faslında bağır ve ödi ve talakı beyân ider⁶⁸

el-faslü'l-hâdi 'aşer on birinci faslında âzâ-yı mürekkebenün bakıyyesini bildirelüm⁶⁹

Alâ'im-i Cerrâhîn'de bundan sonra "insân bedeni ahvâlinde beş fasl üzerine beyân idelüm" ile başlayan bir kısım bulunmaktadır.⁷⁰ Bu bölümün önünde "fasl" kelimesi yoktur, ama bunu düşündürtecek bir boşluk bulunmaktadır. Bundan sonra gelen bölüm "fasl ikinci fasl zarûriyyât sebebleridür" başlığı altındadır.⁷¹ Bu bölümden sonra *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de on üçüncü bâb'a geçilmektedir.

Alâ'im-i Cerrâhîn'de yer alan bu bölümlerin de çok benzer şekilde *Kîtâb-ı Müntehab fi't-tbb*'da bulunduğu bununla birlikte *Kîtâb-ı Müntehab fi't-tbb*'da bulunan bölümlere bakıldığında, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de noksan olduğu görülmektedir.

Kîtâb-ı Müntehab fi't-tbb'in üçüncü makalesinin başlığı ve fasılları şöyledir:

*el-makâletü's-sâlisetu fi ahvâli bedeni'l-insân ve esbâbihâ ve 'alâmatihâ ed-dalâletü 'aleyhâ Kîtâb-ı Müntehab'un üçüncü makâlesinde insân bedeninin ahvâlini esbâbyyla ve ana delâlet iden 'alâmetleriyle bile bildirelüm*⁷²

el-faslü'l-evvel evvelgi faslında sıhha ve marazı bile bildirelüm⁷³

el-faslü's-sânî ikinci faslında zarûriyyât-ı sitteyi bildirelüm⁷⁴

el-faslü's-sâlis üçüncü faslında esbâb-ı mümriziye bildirelüm⁷⁵

⁶⁵ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 67-69, 348, 374-375, 482/5b, 515/39a-517/41a.

⁶⁶ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 69-70, 348, 376, 482/5b, 517/41a-518/41b.

⁶⁷ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 70-71, 348, 376-377, 482/5b, 518/41b-519/42b.

⁶⁸ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 71, 348, 377, 482/5b, 519/42b-43a.

⁶⁹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 71-72, 348, 377-378, 482/5b, 519/43a-520/44a.

⁷⁰ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 150a-151b.

⁷¹ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 151b-153b.

⁷² Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 72, 348, 378, 482/5b-6a, 520/44a.

⁷³ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 72-74, 348, 378-379, 482/6a, 520/44a-522/45b.

⁷⁴ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 74-77, 348, 379-381, 482/6a, 522/45b-525/49a.

⁷⁵ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 77-79, 348, 381-383, 482/6a, 525/49a-528/51b.

el-faslü'r-râbi' dördüncü faslında mizâc cihetinden bedene delâlet iden 'alâmetleri bil-direlüm'⁷⁶

el-faslü'l-hâmis bişinci faslında ahlât cihetinden bedene delâlet iden 'alâmetleri bil-direlüm'⁷⁷

Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb'ta ilgili bölümün beş fasıldan ibaret olduğu görülmektedir. Buna karşın aralarında çok benzerlik saptadığımız bu bölüm *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de de "beş fasıl üzerine beyân edileceği" söylendiği halde ikinci fasılla sonlandırılmıştır ve bu faslında da, *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ta yer alan benzer bölümle karşılaştırıldığında, tam olmadığı görülmektedir.

Okuyucunun yararlanabilmesi amacıyla *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de yer alan ve *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ta bulunan bölümlerle çok benzerlik saptanan bölümlerin çevriyazısı metnin sonunda verilmiştir (Ek-1).

Benzer bir çalışmanın yapıldığı *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ta yer alan tablo ile karşılaştırılması açısından okuyucunun ilgisini çekebileceği düşünüldüğünden, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de yer alan anatomi bölümlerinde saptanan anatomik terimler de tablo halinde yazının sonunda sunulmuştur (Ek-2). Tablonun 2. ve 3. sütunlarda yer alan terimler *Alâ'im-i Cerrâhîn* yazarı Cerrâh İbrâhîm tarafından metin içerisinde kullanılan ve birbirine karşılık olarak verilen terimler ya da açıklamalar olup, 4. sütunda yer alan Latince karşılıklar ise makalenin yazarlarınca, Arıncı ve Elhan'ın *Anatomi Terimleri Kılavuzu*'ndan⁷⁸ yararlanılarak yerleştirilmiştir.

Değerlendirme

Alâ'im-i Cerrâhîn'de yer alan 12. Bölüm ile *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ın ilk üç makalesinde yer alan konuların karşılaştırılması, her iki kitapta yer alan bu bölümlerin büyük ölçüde birbiriyle benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Bu bölümlerde rastlanan benzerliğin nasıl açıklanabileceğine ilişkin yanıtlar şunlar olabilir:

Yazılış tarihleri göz önüne alındığında *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de bulunan bölümlerin *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'tan alınmış olması akla gelen ilk olasılıktır. *Alâ'im-i Cerrâhîn*'in 12. Bölümü oluşturulurken *Kitâb-ı Müntehab fi't-tıbb*'ta yer alan 1. ve 2. makalenin tamamı ile 3. makalenin 1. Faslı'nın tamamıyla 2. Faslı'nın bir kısmı alınarak, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de yer alan alıntı tamamlanmış görünmektedir.

⁷⁶ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 79-80, 348, 384, 482/6a, 528/51b-529/53a.

⁷⁷ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 36, 80-81, 348, 384-385, 482/6a, 529/53a-530/53b.

⁷⁸ Kaplan Arıncı, Alâittin Elhan, *Anatomi Terimleri Kılavuzu*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1980, 4. bs.

Bir başka olasılık ise *Kûtâb-ı Müntehab fi't-tbb* ve *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de yer alan bu ortak bölümlerin, aynı kaynaktan alınmış olmasıdır. Bu olasılığı düşündürten ipuçları *Kûtâb-ı Müntehab fi't-tbb* ile *Alâ'im-i Cerrâhîn*'in girişlerinde eserlerin yazarlarınca bildirilmiştir.

Abdülvehhâb eserinin girişinde, *Kûtâb-ı Müntehab fi't-tbb*'ı nasıl yazdığını şöyle dile getirmektedir:

“pes diledüm kim tbbun külli'yâtundan ve cüz'iyâtundan ve teşrihlerün acâyiblerinden ve mu'âlecâtun garâyiblerinden ve mürekkebâtun mücerrebâtılarından ve müfredâtıların müstâ'mellerinden bu nefis hâşiyeleri üyürtleyen ve Türkî dilince terceme kılâm ve adını Müntehab koyam ve zamâne pâdişâhîlerinün bihterine ve ‘Osmân şâhenşâhlarınun serverine tuhfe getirem”⁷⁹

Bir başka yerde ise şu satırları yazmaktadır: “*bilgîl kim bu nefis kitâb tbbun güzîde kavâ'idlerine müştemüldür mütekaddüm hakâmîlerin kitâblarından cem' itmîşim ve ihtisârında key mübâлага kalmışam ve on makâle üzerine tertîb itmîşim*”⁸⁰

Bu ifadelerde yazarın tıp külliyyatından iyi olan açıklamaları seçerek Türkçe diline çevirdiğini ve bu eseri geçmiş hekimlerin eserlerinden topladığını ya da bir başka deyişle derlediğini bildirmektedir. Bu açıklamalar *Kûtâb-ı Müntehab*'ın önceki dönemlerde yazılmış çeşitli tıp eserlerinden çeviri ve derleme yoluyla oluşturulduğuna delil kabul edilebilir.

Alâ'im-i Cerrâhîn'in girişinde ise Cerrâh İbrâhîm eserinin kaynağına şöyle açıklık getirmektedir:

“ammâ ba'dehu bilgil ki Sultânî's-selâtin hulâsatu el-mâ'î ve't-tîni Sultân Bayezid bin Mehmed Han ebadallahu devletuhu ve eyyede mülkehu devuletile ve saltanat birle Mora seferine müteveccih olub Moton nâm kal'asın feth eyledüğünde bu cerrâhnâme ol kal'a içinde bulundu lîkin Yunan ve Süryan dilinde yazılmış idi adına Çindâr dirlerdî ammâ hükemâ-i mütekaddiminden ve eubbâ-i müte'ahhirinden Eflâtin ve Calinus ve Ebukrat ve Ebû Alî Sinâ kavillerince olduğu sebebden fakirü'l-hakîr cerrâh İbrâhîm Yunan ve Süryan dilinden habîr olduğu sebebden diledi ki bu kitâbı 'Alâ'im-i Cerrâhîn deyu ad virüb Türkiye tercüme ide tâ ki mübedâilere asân olub bununla menfaat dutub mü'ellifini hayr du'â ile yâd ideler...”⁸¹

Bu açıklamadan da eserin aslının, geçmişin önemli hekimlerden Eflâtûn (Platon), Câlînûs (Galenos), Ebûkrât (Hippokrates) ve Ebû 'Alî Sinâ'nın sözlerince yazılmış *Çindâr* isimli Yunanca ve Süryânîce yazılmış bir kitap olduğu ve bu dillerden Türkçeye çevrildiği anlaşılmaktadır.

Çindâr'ın Yunanca ve Süryânîce yazılmış olması, bu kitabın da alıntulandığı bir başka kaynak olabileceğini düşündürmektedir. Bunun nedeni 431 yılında toplanan Efes Konsu-

⁷⁹ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 32-33, 479/3a.

⁸⁰ Abdülvehhâb, *a.g.e.*, s. 35, 481/4b.

⁸¹ Cerrâh İbrâhîm, *a.g.e.*, v. 1b-2a.

lünden sonra Nestorios'un aforoz edilerek sürülmesi ve yandaşlarının da takibata uğramaları sonucu Yunanca ve Süryânîceyi iyi bilen Nestûrilerin önce Edesa'ya yerleşip, burada bulunan üniversitede ve sonra da göç ettikleri Cundişâpur'da Yunancadan Süryânîceye çeşitli eserlerin çevirilerini yapmış olmalarıdır.⁸² Ama bu açıklama *Çindâr*'ın Yunanca ve Süryânîce yazılmış olmasını ve Eflâtûn, Câlînûs ve Ebûkrât'ın sözlerinin kaynak olarak alınmasını açıklamakla birlikte, eserde Ebû 'Alî Sînâ'nın sözlerinin de bulunduğu bilgisini açıklamakta zorlanmaktadır. Eğer gerçekten Ebû 'Alî Sînâ'nın sözlerinden alıntı varsa, bu durum eserin yazılış zamanını İslâm tıbbının tercüme dönemi olarak adlandırılan dönemin sonrasına, en azından İbn Sînâ'nın yaşadığı döneme ve sonrasına tarihlendirir ki, o zaman da, tersine yani Arapça'dan Yunanca ve Süryânîceye bir tercümenin söz konusu olduğu düşünülebilir.

Bu durumu da dikkate alarak, aşağıdaki noktaları ileriki çalışmalarla analiz etmek/ tartışmak mümkün görünmektedir;

Göz önünde bulundurulması gereken öncelikli nokta *Çindâr*'ın bulunduğu Moton'un Mardin'den coğrafi konum itibariyle oldukça uzakta olduğudur. *Çindâr*'ın Yunanca-Süryânîce aslının bulunabilmesi durumunda, bu soruların da yanıtlanacağı öngörülebilir.

Alâ'im-i Cerrâhîn'de karşılaştığımız, hem yaralar, hem kırıklar ve hem de çıkıklar ile ilgili bölümlerde ve yine bu yazıda ele alınan ve içinde "teşrih" ile ilgili bölümlerin de bulunduğu 12. bölümde konulara başlarken hemen daima Ebûkrât, Câlînûs ve Ebû 'Alî Sînâ gibi isimlere gönderme yapılması, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de benzer şekilde yazılmış konuların, eserin de başında Cerrâh İbrâhîm tarafından bildirildiği gibi, *Çindâr*'dan alınmış olan bölümlerin göstergesi olduğunu düşündürmektedir. Daha önce sunulmuş olan çalışmamızda, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'in Cerrâh Mes'ûd'un *Hulâsa-i tıbb*'ından alınmış olduğunu gösterdiğimiz bölümlerinde yukarıda adı geçen isimlere bir gönderme yapılmadığı görülmektedir. Öte yandan *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de incelediğimiz 12. bölümde Câlînûs'un adı 9, Ebûkrât'ın adı 9 ve Ebû 'Alî Sînâ'nın adı da iki kez alıntılanırken, *Kitâb-ı Müntehab*'in eşdeğer bölümlerinde yalnızca bir kez Câlînûs'un ismi ilk makalenin başlangıcında geçmektedir. Bu duruma ilişkin olarak şu yorumlar yapılabilir:

Her iki müellif, farklı zamanlarda aynı kaynaktan yararlanmış olabilirler; fakat bu sırada Abdülvehhâb, ilgili bölümlerde yukarıda adı geçen hekimlerin isimlerini bir kez alıntılama dışında göz ardı ederken, Cerrâh İbrâhîm, bu bunların eserini güçlendireceğini düşünerek, pek çok kez zikretmeyi tercih etmiştir.

Bu isimler, ilgili bölümlerde *Kitâb-ı Müntehab*'da geçmediğinden, Cerrâh İbrâhîm'in *Alâ'im-i Cerrâhîn*'i yazarken/çevirirken, bu kitaptan yararlanmamış olabileceğini düşündürtebilir.

⁸² Guido Majno, *The Healing Hand, Man and Wound in the Ancient World*, Harvard University Press 1991, First Paperback Edition, p. 420.

Cerrâh İbrâhîm, eserinin başında bildirdiğine uygun olarak adı geçen müelliflerin isimlerini *Kitâb-ı Müntehab*'dan alıntı yaptığı bölümlerde eserini güçlendirmek için kullanmış olabilir. Gerçek durumun ne olduğu ise ancak *Çindâr*'ın Süryânîce metnine ulaşmakla açığa kavuşturulabilir.

KAYNAKLAR

- Abdüvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdânî, *Kitâbu'l-Müntehab fi't-Tib (823-1420), İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*, hazırlayan: Ali Haydar Bayat, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Mart Matbaacılık Sanatları, İstanbul 2005.
- Aciduman, Ahmet - Belen, Deniz, "The earliest document regarding the history of cranioplasty from the Ottoman Era," *Surgical Neurology* LXVIII/3 (2007), ss. 349-353.
- Aciduman, Ahmet - Arda, Berna, "Alâ'im-i Cerrâhîn ve Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb üzerine bazı çalışmalar ve bulgular: İstanbul Üniversitesi TY 7147 ve Fatih 3550 [Recent studies and findings on Alâ'im-i Cerrâhîn and Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb: İstanbul Üniversitesi TY 7147 and Fatih 3550]," İçinde: Demirhan Erdemir A, Öncel Ö, Küçükdağ Y, Okka B ve Erer S (eds.). *I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı [1st International Congress on the Turkish History of Medicine, 10th National Congress on the Turkish History of Medicine Proceedings Book]. Konya, 20-24 Mayıs 2008 [20-24 May 2008]; Cilt 2 [Vol.2], ss. 1406-1419.*
- Adıvar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Bayram, Mikail, "Anadolu'da telif edilen ilk Türkçe eser meselesi," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1996, ss. 95-100.
- Beksan, Fuat Kamil, "Avrupada frengi tarihini alakadar eden Türkçe bir vesika," *Türk Tıp Tarihi Arhivi* III/10 (1938) 49-51.
- Cerrâh İbrâhîm, *Alâ'im-i Cerrâhîn*, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, No: 568, İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 911 H./1505.
- Kâtib Çelebi, *Keşf-el-Zunun*, Birinci cilt, Maarif Matbaası, [Bas. yer yok] 1941.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunun An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, 2. Cilt, Arapçadan tercüme eden Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.
- Koman, Mahmud Mes'ud, "Tuhf-e-i Mübârizi (Lübab-ün Nuhab tercümesi)," *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, XVIII/3 (1955), ss. 689-719.
- _____, *Abdülkahir, Müntehab, Çelebi Sultan Mehmed'e İthaf Olunan Türkçe Tıp Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, Kemal Matbaası, İstanbul 1949.
- Kumbaracılar, Sedat, "Beşbuçuk asır önce yazılmış iki önemli tıp kitabı," *Dirim*, XXIV/10 (1949), ss. 250-257.
- Majno, Guido, *The Healing Hand, Man and Wound in the Ancient World*, Harvard University Press 1991.

KİTÂB-I MÜNTEHAB FÎT-TİBB 'ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN'İN KAYNAKLARINDAN 443
BİRİSİ OLARAK KABUL EDİLEBİLİR Mİ?

Süveren, Kenan-Uzel, İter, "İlk Türkçe yazmalarına genel bir bakış," *Tıp Tarihi Araştırmaları*, II (1988), ss. 126-142.

Şeşen, Ramazan, "On beşinci üzyılda Türkçeye tercümele," *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları-Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994*, ss. 899-919.

Tekindağ, M.C. Şehabeddin, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde bulunan Türkçe yazmalar üzerinde çalışmalar I," *Türkiyat Mecmuası*, XVI (1971), ss. 133-162.

Türk Ansiklopedisi, "Cerrahname," Cilt X, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960.

Ünver, A. Süheyl, *Selçuk Tababeti XI-XIV üncü Asırlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1940.

_____, "Abdülvahâb'ın Çelebi Sultan Mehmed'e Müntahabı," *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* XIII/2 (1950), ss. 105-116.

Yıldırım, Nuran, "Alâ'im-i Cerrâhîn üzerine bazı yeni bilgiler," *I. Uluslar arası Türk-İslam-Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi 14-18 Eylül 1981 [I. International Congress on the History of Turkish-Islamic Science and Technology 14-18 September 1981], Tıp-Dış Hekimliği-Eczacılık Tarihi [History of Medicine-Pharmacy-Dental Medicine], Bildiriler, Cilt II [Proceedings, Volume II], İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul 1981*, ss. 169-181.

_____, "Alâim-i Cerrâhîn'in bilinmeyen bir özeti: Fi nebzeti'n min el-cerrâhîn," *Tıp Tarihi Araştırmaları* I (1986), ss. 100-104.

_____, "Alâ'im-i Cerrâhîn'de (1505) Frengi," *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* LIV/2 (1991), ss. 353-360.

_____, "İbrâhim b. Abdullah, Alâim-i Cerrâhîn adlı Türkçe eseriyle tanınan Osmanlı cerrahı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, ss. 284-285.

Ek-1

⁵el-bābuṣ-ṣānī **°aṣera** • **°ṭıbbuñ ḥaddindedür ki aña umürı ṭabı°ıyye dirler** • altı faṣl ⁷üzere binā olunmuşdur • ve daḥı Cālīnūs buyurur kim ṭıb ⁸bir ṣan°atdur ki ten-dürüst bedenüñ ṣıḥḥatını nice ṣaklamak gerek ⁹anı beyān ider • ve daḥı ṣıḥḥatı zāyil olıcaḥ nice döndürmek ¹⁰gerek anı daḥı beyān ider • ammā bilgil ki ṭıb didükleri ¹¹bir ṣan°atdur ki ṣıḥḥat ve daḥı ṣıḥḥate mensüb ve muttaşıl olan [114a] ¹nişanları beyān ider • ve daḥı ḥādişi mutavassıṭa ki ne bellü ²ṣıḥḥat ve ne bellü marāzıdur anı daḥı beyān ider • ve daḥı ³bu bābda °azīm bahş vardır • bu muḥtaşarda anı edā itmek ⁴mümkin degıldür • ammā elden geldüğü kadar beyān idelüm • **°faṣl** • **umürı ṭabı°ıyye** **°beyān ider** • ammā bilgil ki umürı ṭabı°ıyyenüñ evveli erkāndur ⁷ve erkān basıṭ cismeldür • ve insān bedeniniñ ve ḡayrısınıñ ⁸daḥı cismeleri ve uzvları⁸³ beyānındadır • ve daḥı erkān didükleri ⁹dört şeydür • biri oddur kim ṭabı°atı ḥārı yābısdür • ve biri yeldür kim ¹⁰ṭabı°atı ḥārı raṭbdur • ve biri şudur kim ṭabı°atı bāridi raṭbdur • ¹¹ve biri daḥı ṭopraqdur kim ṭabı°atı bāridi yābısdür [114b] • **°faṣl** • **mizāc bildürür** ²Cālīnūs eydür mizāc bir keyfiyyetdür kim anuñ ḥudüveti ³keyfiyyātu mutazādanuñ tefāülindendür ve keyfiyyātu ⁴mutazānuñ biri ḥarāret ve biri burüdet ve biri ruṭübet ⁵ve biri yubüsetdür • zırā burüdet keyfiyyeti biri biriyle kim ḡarışur • ve mümzec olur • ḥarāretüñ kuvveti burüdet kuvvetiniñ ekşerñ sır ⁷ve burüdetüñ kuvveti ḥarāreti kuvvetiniñ ekşerñ sır pes ol ⁸mümzecüñ cemı°isi eczāsından bir müteşābih keyfiyyet ḥāşıl olur ⁹kim mizāc oldur • ve bil ki °aḡl ḥādiş mücebince bu mizāc iki ¹⁰kısmdur • biri mu°tedil bi°l-ḥaḡıḡadur ve ol oldur kim keyfiyyātu ¹¹mutazāduñ miḡdārları mümtezicde mütesāvi ya°nı berāber olur [115a] • ¹ve biri i°tidālden ṭaşıradur ve ol oldur kim kısmuñ vücüdü ²mümkin degıldür lakin mizāclarda mevcüd olan mizāc ol şoñrağı ³mizācdur kim i°tidāli ḥaḡıḡatden ṭaşıradur ve eṭıbbā ıṣılāḥınca ⁴bu mizāca bi°l-farż dirler ve bu daḥı iki kısmdur • biri ol mizācdur kim ⁵bir mevzū° māye olıcaḥ ḥodı beden ve ḥodı °uzv olsun ol ⁶mevzū° māye andan enseb ve andan elyāḥ mizāc olmaya • ⁷ve biri bu i°tidālden ṭaşıradur • imdi kıyasıla i°tibār ⁸idicek bu evvelki kısma sekiz vech °arız olur • birine mu°tedili ⁹nev°ı dirler zırā envā°ından ḥāric olan mizāclara göre bu ¹⁰mu°tedildür • ve bu mizāc ol şaḡşa ḥāşıl olur kim ol şaḡş a°deli ¹¹eşḡāşı nev° insāndur • ve üçünciye mu°tedil şınfı dirler [115b] ¹zırā şınfından ḥāric olan mizāclara göre bu mu°tedildür ve bu ²ol mizāclardur ki iḡlīmüñ ḡavmine ḥāşıl olur zırā ayruḡ ³iḡlīm ḡavminüñ mizāclarına göre bu mu°tedildür • ve dördüncisine mu°tedil ⁴şınfı dirler zırā şınfına dāḡıl olan mizāclara göre bu mu°tedildür ⁵ve bu mizāc ol şaḡşa ḥāşıl olur kim ol şaḡş bu şınf ⁶mu°tedilinüñ a°deli eşḡāşıdur • beşincisine mu°tedili şaḡşı dirler ⁷ve bu mizāc eşḡāşı insānuñ bir şaḡşına ḥāşıl olıcaḥ ḡalan ⁸şaḡşlarıñ mizāclarına göre bu mu°tedildür zırā ol şaḡşuñ ⁹beḡāısı ve ṣıḥḥatı ol mizācla mevcüd olur • ve altıncısına daḥı mu°tedil ¹⁰şaḡşı dirler zırā nefsi şaḡşuñ aḡvāline göre bu ḥod

⁸³ Orijinal metinde, “uzvları” kelimesinde bulunan “vav” harfi üzerinde hem “cezm” , hem de “üstün/fetha” bulunmaktadır. “Vav”ın üstündeki işaret “cezm” olarak kabul edilmiş ve öyle okunmuştur. “Üstün/fetha” olarak okunduğunda anlamlı bir kelime olmamaktadır.

mu^ctedildür ¹¹ve bu ol mizâcdur ki bir şahşa hâşıl olıcağ ol şahşun [116a] ¹cemî^t aḥvâline göre bundan enseb ve elyağ mizâc olmaya • ²ve yedincisine mu^ctedilî ^cuzvî dirler zîrâ her bir ^cuzvuñ bir ³mizâcî vardır kim ol mizâc kendüye maḥşûsdur • ve sekizincisine ⁴daḥı mu^ctedilî ^cuzvî dirler zîrâ nefsi ^cuzvuñ aḥvâline göre ⁵bu mu^ctedildür ve bu ol mizâcdur ki nefsi ^cuzvuñ cemî^t aḥvâline ⁶bundan enseb ve bundan elyağ mizâc olmaya • **faşl** • **ahlâṭ bildürür** • ve daḥı Ebûkırâṭ eydür • bilgil ki hılṭ bir ⁸cismdür ki hem raṭb ve hem seyyâldür ve ğıdâ evvel aña müsteḥîl olur ⁹yaⁿî aña döner • ve ahlâṭ dördür • biri kandur ve kanuñ taḥî^catı ¹⁰hâr-ı raṭbdur • ve biri şafrâdur ve şafrânuñ taḥî^catı hârî ¹¹yâbisdür • ve biri daḥı balğamdur ve balğamuñ taḥî^catı bâridi raṭbdur [116b] • ¹ve biri daḥı sevdâdur ve sevdânuñ taḥî^catı bâridi yâbisdür • ²ve bu dört hılṭuñ her birinüñ taḥî^cisi ve ğayrı taḥî^cisi daḥı ³vardur • taḥî^cî budur ki kan rengi kızıl olur ve ta^cmı tatlu ⁴ve koğusu hoş olur • ve ol kim ğayrı taḥî^cîdür koğusu ⁵yyiir ve levni ve ta^cmı müteğayyir olur • ve ammâ ol şafrâ kim taḥî^cîdür ⁶dört nev^cdür • birine mürre^cî şafrâ dirler ve bu nev^ce şuluca ⁷raḥîṭ ruṭbet qarışur • ve ikincisine mirre^cî muḥî dirler şarusına ⁸beñzedügcün ve bu nev^ce balğamdan bir ğalîz ruṭbet qarışur • ⁹ve üçüncisine kerrânî dirler kendeneye beñzer ve bu nev^c ¹⁰ol mezbûr iki nev^cden terkîb olunur ve ma^cidede mütevellid ¹¹olur • ve dördüncisine jencârî dirler zîrâ jencâr rengine [117a] ¹beñzer ve ol üç nev^cden bunuñ ḥarâreti artuğdur ve ²taḥî^catı ağı taḥî^catına yakındur • ve ammâ balğam taḥî^catı bir hılṭ ³dur kim kan olmağa yarar zîrâ aşılâda kandandur lîkin taḥî^cat ⁴anı tamâm bişürmeyüb durur • ve ğayrı taḥî^cisi beş nev^cdür • birine ⁵balğamı ḥuluv dirler ve bu nev^ce kan ruṭbetinden birez qarışur ⁶anuñiçün ta^cmı tatlu olur • ve birine balğamı mâliḥ dirler ⁷ve bu nev^ce birez göyünmiş şafrâ qarışur anuñiçün ta^cmı tuzlu ⁸olur ve balğamuñ kamu envâ^cından bu nev^ci issidür • ve birine ⁹balğamı ḥâmîz dirler ve nev^c balğamı ḥuluvdandur lîkin ḥarâret ¹⁰taḥşîrinden kaynamadı ekşiligi bu sebebdendir • ve birine balğamı ¹¹cafşî dirler ve bu nev^ce ekşi sevdâdan birez qarışur [117b] ¹anuñiçün ta^cmı kekredür mâzû gibi ve balğamuñ kamu envâ^cından ²bu nev^ci keşfidür • ve birine balğamı tefih dirler zîrâ ta^cmı yokdur ³ve bu nev^ce burüdet ve ruṭbet ğalîb olubdur ve kamu envâ^cından ⁴bu nev^ci şovukdur • ve ammâ sevdâyî taḥî^cîdür her hılṭ kim göyner ⁵ğalîz sevdâsı ğayrı taḥî^cî olur • bes ahlâṭuñ i^ctibârınca ⁶taḥşîm itmek gerek çün ahlâṭı bildürdük ahlâṭ ğıdâdan ne ⁷keyfiyyetile mütevellid olur • bilgil ki ğıdâ ma^cideye varıcağ ⁸ol kadar bişer ki cevâba döner ve bu hâlde aña keylûs dirler • andan ⁹şoñra ma^cideyi bağıra def^c ider • ve ma^cideyle bağır arasında ince ¹⁰tamarlar vardır aña mâsarîkâ dirler • bes keylûs mâsarîkâdan ¹¹süzilür ve bağır anı kabûl ider ikileyin bişürür • andan şoñra [118a] ¹laṭîfî köpük olur yüzine gelür şafrâyî taḥî^cî oldur ve ²keşîfî şifl olur dibine çöker • imdî eger artuğ bişerise ³ol şifl de bir göynük nesne olur ve eger eksük bişerse ⁴içinde bir ḥâm nesne kalur • bes ol şifl sevdâyî taḥî^cîdür ol ⁵göyünmiş laṭîfî şafrâyî ki ğayrı taḥî^cîdür ve keyfiyyeti sevdâyî ğayrı ⁶taḥî^cîdür ve ol ḥâm nesne hoş balğamdur ve bu cümleden hâşıl ⁷olan sâfirâğ kim tamâm müsteḥaḥkında bişmişdür ol kandur • ⁸ve Ebûkırâṭ buyurur • bilgil ki bu ahlâṭuñ her birine sebebi ⁹fâ^cilî ve sebebi mâddî ve sebebi şüvî ve ğâyî^tî vardır • kanuñ sebebi ¹⁰fâ^cilisine mu^ctedilî ḥarâretdür ve sebebi mâddîsi hem şalîḥ ve hem ¹¹mu^ctedilî ğıdâlar ve şarâblardur ve sebebi şüvîsi nazîc fâzıldur yaⁿî [118b] ¹müsteḥaḥkında bişmekdür ve sebebi ğâyîsi bedenüñ tefdîsi ve tartîbidür • ²ve şafrâyî taḥî^cînuñ sebebi fâ^cilisi

mu^ctedil harāretdür ve şafrāyı ³ğayrı tabī^cinüñ sebebi fā^cilisi yağlu ve tiz ve issi gıdālardur ve sebebi ⁴şūvīsi ifrātı nuzc ya^cnī çok bişmekdür ve a^czāda ^cu^zv vardır ⁵kim anuñ tefdisinde şafrādan bir miqdār gerekdür kim elbette kanı ⁶hem laṭif ve hem rakıķ kıla tā ki tar yirden āsānılgıla geçe bes ⁷şafrānuñ sebebi gāyısı budur • ve balgamuñ sebebi fā^cilisi taķşiri ⁸harāretdür ve sebebi māddisi bārid ve raṭb ve hām ve lezic gıdālardur ⁹ve sebebi şūvīsi taķşiri nuzc ya^cnī az bişmekdür ve sebebi gāyisi ¹⁰budur kim bedeni hem tarṭib ide ve hem bedende gıdā bulunmayıcaķ bedene ¹¹gıdā ola • ve sevdāyı tabī^cinüñ sebebi fā^cilisi mu^ctedil harāretdür [119a] ¹ve gāyı tabī^cinüñ sebebi fā^cilisi ifrātı nuzcdur ve sebebi māddisi ²harāret çok ve ruṭbet az ve gāliz gıdālardur ve sebebi şūvīsi ³şifl olmaķdur ve seyelān ve taḥlil olmaķdur ve a^czāda ^cu^zv ⁴vardur ki anuñ tefdisinde sevdādan bir miqdār gerekdür elbetde ⁵bes sevdānuñ sebebi gāyisi budur ki ol a^czāya gıdā vire • **6faşl a^czāyı bildürür ki umürü 7tabī^ciyedür** • Cālīnūs eydür bilgil ki a^czā didügümüz cismlerdür ⁸ki anuñ tevellüdi aḥlāt mizācınıñ evvelindendür • nitekim aḥlāt ⁹daḥı cismlerdür ki tevellüdleri erkān mizācınıñ evvelindendür • ¹⁰ve a^czānuñ bir kısım re^cisler ve gāyı re^cislerdür daḥı iki ¹¹kışmdur • bir kısım re^cislerüñ hizmet-kāridur ve bir kısım [119b] ¹re^cislerüñ hizmet-kārları degüldür • ve bu kısım ikidür • bir kısım ²merüsdur ve bir kısım gāyı merüsdur • ammā ol a^czā kim ³re^cislerdür anlardur kim her beķāyı şahşdan ötürü ve hem beķāyı nev^cden ⁴ötürü mebādī-i kuvveye aña yavlaķ muḥtācdur • imdī ol re^cis ⁵u^zvlar kim beķāyı şahşdan ötürü ve hem mebādī-i kuvā aña ⁶yavlaķ muḥtācdur anlar üç ^cu^zvdur • biri yürekdür zīrā ⁷kuvveti ḥayvānuñ mebdē^cidür • ve biri dimāğdur zīrā ki hiss ⁸ve ḥareket kuvvetinüñ mebdē^cidür • ve biri bağırdur zīrā ki tağdiye ⁹kuvvetinüñ mebdē^cidür • ve ol re^cis ^cu^zvlar kim beķā^ci nev^cden ¹⁰ötürü mebādī-i kuvā aña yavlaķ muḥtācdur yine bu üç ¹¹u^zvdur līkin ünseyeyn daḥı biledür zīrā beķā^ci nev^c aña [120a] ¹mensübdur • ve ol ^cu^zvlar kim re^cis ^cu^zvlaruñ hizmet-kāridur ²ve hissüñ ve ḥareketüñ kuvvetlerin dimāğdan tā cemī^ci a^czāya degin ³anlar iledürler • ve biri avirde ya^cnī gāyı müteḥarrik tamarlardur kim ⁴bağıruñ hizmet-kārlarıdur ve tağdiye kuvvetin bağırdan ⁵tā cemī^ci a^czāya degin anlar iledürler • ve biri ev^cıye^ci menī ⁶ya^cnī menī kablarıdur zīrā ünseyeynüñ ve zekerüñ hizmet-kārlarıdur • ⁷ve ammā a^czāyı mer^cüse oldur kim kuvā a^czāyı re^ciseden ⁸aña cārī olur iki bögrek ve talaķ ve öyken gibi • ve ammā ol ⁹a^czā ki ḥādīm degül ve mer^cüs daḥı degül sūñükler ve kemirdekler ¹⁰gibi • zīrā bunlaruñ her birinde bir gārīzī kuvvet vardır ki kendüye ¹¹maḥşüşdur līkin a^czāyı re^cisden daḥı anlara bir dürlü kuvvet [120b] ¹a^cyıd olur • ve daḥı bilgil ki cemī^ci a^czā iki kısma münḥaşırdur • ²bir kısım a^czāyı münferidedür ve aña müteşābih daḥı dirler • ³ve bir kısım a^czāyı mürekkebedür ve aña ilye daḥı dirler • ⁴ve a^czāyı müfredde anuñ maḥşüş cüzvine key nazar kılasın ⁵ve göresin külliye müteşārikdür isimde daḥı ḥadde daḥı • ve a^czāyı ⁶mürekkebe bunuñ ^caksincendür ya^cnī ne isimde müteşārikdür ve ne ḥadde • **7faşl • kuvāyı bildürür** • Ebūkrāṭ eydür • ⁸bilgil ki kuvā üç kışmdur • tabī^cdür ⁹biri bağırdur • ve ḥayvānidür biri yürekdür • ve nefsanīdür biri dimāğdur • ve ammā kuvvāyı ¹⁰tabī^cinüñ kimi ḥādime ve kimi maḥdūmedür • ve maḥdūmesi iki ¹¹kışmdur ikisi daḥı gıdāda taşarruf ider kimi beķā^ci şahşdan ötüri [121a] ¹ve kimi beķā^ci nev^cden ötüri • ol kim beķā^ci şahşdan ötüri taşarruf ²ider iki kuvveddür biri gāziye ve biri nāmiyedür • ve ol kim ³beķā^ci nev^cden ötüri taşarruf ider ol daḥı iki kuvveddür ⁴biri müvellide ve biri muşavviredür • imdī beķā^ci şahşdan ⁵ötü-

ri taşarruf iden iki kuvvetün biri ki gâziyedür gıdâyı 6tağyır ider ve her bir 7uızva gıdâyı müşâbehete virir tâ ki 7ol gıdâyı aña bedel mâ-yetaħhâlel ola • ve biri ki nâmiyedür 8bedenüñ aqtârın tenâsûbî tabî'inüñ mücibince ziyâde kıılır 9tâ ki neşvün tamâmına degin irişe • ve beķâ'î nev'eden ötüri 10taşarruf iden iki kuvvetün biri ki müvellidedür iki kıısmdur • 11bir kısmı meniye zekerde ve daħı ünşeyeynide hâşıl kıılır • ve bir [121b] 1kısm menî içindeki kuvâyı tafşıl ider ve temzicleri 2uızvlar 2mücibince mizac mezac karışdırmak ve bu kuvvetü 3l-muğayyiret 3ü'l-ulâ dirler • ve biri muşavviredür ki 4uızvlaruñ 4taħtîleri ve teşkiyyeleri andan şâdır olur ve bu kuvvet 5ü'l-muğayyeret 5ü's-sâniye dirler fe-tebarik Allahü ahsenül'l-hâlikün • 6ve ammâ ol kuvvâyı hâdime biri câzibe ve biri mâsike ve biri 7hâzime ve biri dâfi'adur • ve kuvvâyı tabî'iyete bunlardur • 7ve ammâ kuvvâyı hayvânî ki vardur yüregün müteħarrik tamarlaruñ 8inbisâtları ve inķibâzları taşırardan yürece şovuk yil 10doķmur ve inbisât vasıtayıla yüregün düttünlü buħârları 11taşıraya çıkar • ħavf ve ħazab ve ferâh ve hüzn ve muħabbet [122a] 1ve ba'z yine bu kuvâ fi'lerinden olur • ammâ kuvvâyı nefsâniyye 2iki kısmdur • biri müdrike ve biri muħarrikedür • ve müdrike iki kısmdur • 3bir kısm zâhirdedir ki sem' ve başar ve şem ve zevķ ve lemsdür • 4ve bir kısm bâınadur ki ħissi müşterek ve ħayâl ve mutaşarrıfa 5ve ħâfızadur • imdî ħissi müşterek oldur kim cemî' şüvire-i 6maħşüsa aña müte'eddî olur ve bu kuvvetün maħalli muķaddemi dimâĝ 7tecvifinüñ 84 evvelidür • ve ħayâl oldur kim hiss müşterek şüvire-i 8maħşüsdan kabûl itdügi ħâyib olduĝundan soñra anı şaklar 9ve bu kuvvetün maħalli muķaddem-i dimâĝ tecvifinüñ âħiridür • ve mutaşarrıfa 10oldur kim şüvire-i maħşüsdan anün cüzvi ma'ânilerinde hem 11terķibile ve hem tafşilile taşarruf ider şöyle ki bir kişi [122b] 1taħayyülile fehm ider ki iki başlı kişinüñ bedeninde iki baş terķib 2olubdur ya şöyle fehm ider ki başsuz kişinüñ başı bedeninden 3gidibdür ve bu kuvvetün maħalli dimâĝuñ mutavassıt tecvifindedür • 4ve vehm oldur ki maħsüsâta ta'alluķ olan cüzvi ma'âniler 5anuñıla idrâk ola ya'nî muvâfiķat ve muħâlifet şadâķat 6ve 6adâvet gibi ve bunuñ maħalli daħı dimâĝuñ mutavassıt tecvifindedür • 7ve ħâfıza oldur kim vehmle idrâk ma'âniyi ħıfz ider 8ve bu kuvvetün maħalli mu'ahħarı dimâĝdur • ve kuvveti müteħarrike daħı iki 9kısmdur • biri bâ'ite ve biri fâ'iledür • kuvveti oldur kim 10insânüñ ħareketin menfa'atinden yaña yâħod zannı menfa'atden 11da'vet ider ve tecennübi mazarratdan yaña daħı da'vet ider [123a] 1ħ'oh zannıla olsun ħ'oh taħķikile • ve fâ'ile oldur kim 2aķlı 2isti'mâl ider ve müdebbiri a'zâm kuvveti fâ'ile'î bânitenüñ emrine 3mu'te' kıılıbdur elâ lehu'l-ħalku ve'l-emru fe-tebârek Allahu rabb 4ü'l-âlemîn • **fasl umürî tabî'inüñ 5kalanındadır** • Câlîñüs eydür • bilgil ki umürî tabî'iyeye baķiyyesinüñ 6biri kuvâdan şâdır olan fi'llerdür ve biri ervâħdur 7ve biri esnândur ya'nî âdem başları ve biri elvân ve biri 8saħne ve biri zekerle ünşâ arasında fark itmekdür • ammâ 9ef'âl ibtidâsı i'tibârınca iki kısmdur • bir kısm müfred ve bir 10kısm mürekkebdür • müfredi fi'el oldur kim bir kuvvetile tamâm olur 11kuvveti câzibenüñ cezbi gibi ve kuvveti mâsikenüñ imsâki gibi [123b] • 1ve daħı mürekkebi fi'el oldur kim iki

kuvvetile tamām olur • biri kuvveti ²cāzibe ve biri kuvveti dāfi⁶adur • ve ammā ervāh laṭif ³cismlerdür ahlāṭuñ laṭif buḥārılarından ḥāşıl olur • ⁴ve ervāh üç kısımdur • biri ṭabī⁷idür ve maḥallı bağırdur ve ʿurūkı ⁵ğayı davārib yaⁿī hareketsüz tamarlar içinden nüfüz ider ⁶tā cemī⁷ bedene degin • ve biri ḥayvānīdür ve maḥallı yürekdür ve ʿurūkı ⁷ḥavārib yaⁿī hareketlü tamarlar icinden nüfüz ider tā ki ⁸cemī⁷ bedene degin • ve biri nefsanīdür ve maḥallı dimāğdür ve siñirler ⁹içinden geçer tā cemī⁷ a⁶zāya degin • ve ammā esnān yaⁿī ¹⁰insānuñ yaşı dört bahşdur • evvelki bahşı sinnünü⁷n-nümüvvdur ¹¹ve nümüvv artuğdur zīrā bu sinde insānuñ bedeni ve kuvveti ve hüsnī dāyimā [124a] ¹artuğdur • ve bu sinnüñ intihāsı yigirmi yaşuñ yakınına degindür ²ve bu sinde ḥarāret ve ruṭbet gālib olur • ve ikinci bahşı sinn ³u¹-vuḳūfdur yaⁿī durmak zīrā beden bu sinde kemāline irişür ⁴daḫı durur ne artar ne eksilür • bu sinnüñ intihāsı ⁵otuz altı yaşuñ yakınına degindür ve bu sinde ḥarāret ve yubüset ⁶gālib olur • ve üçüncü sinnu⁷l-kuhüle yaⁿī kırğıllık ve bu sinde ⁷insān gerüye döner • bu sinnüñ intihāsı altmış yaşuñ yakınına ⁸degindür ve bu sinde burüdet ve yubüset gālib olur • ve dördüncü ⁹bahşı sinnu⁷ş-şuyūhe yaⁿī kocalık bu sinde noḳşānuñ eşeri ¹⁰aşikāre olur • ve bu sinnüñ intihāsı ʿömrüñ āḫirine degindür ¹¹ve bu sinde hem burüdet ve hem ḡarīb ruṭbet gālib olur [124b] • ¹ve ammā elvān yaⁿī beñizlerdedür beden aḳıḡı balğamdan ve kızılıḡı ²ḳandan ve ḳaralığı sevdādan ve şarılıḡı şafrādan • ve ammā ³saḥne⁸⁵ bedenüñ cildidür⁸⁶ semüzlik ve aruḳlık cihetinden • imdi ⁴semizlik eger et cihetinden olursa bes ḥarāret ve ruṭbet ⁵gālibdür eger yağ cihetinden olursa burüdet gālibdür • ⁶ve aruḳlıkda eger beñiz kararaḡısa ḥarāret ve yubüset gālibdür ⁷eger ki aḳ ise burüdet ve yubüset gālibdür • ve ammā zekerile üñşā ⁸arasında fark itmek oldur kim erüñ ḥarāreti ve yubüseti ⁹artuğdur ve dişinüñ burüdeti ve ruṭbeti artuğdur • ¹⁰faşl • bu faşl ¹¹teşriḥ beyān ider on bir faşldur **evvel ki faşl sūñükler** [125a] ¹**bildürür** • ve daḫı Cālīnūs ḥakīm buyurur kim sūñüklerüñ birbiriyle ²iki dürlü ittişālleri vardur • bir dürlüsü oldur kim hareket ³anuñıla temām olur ve buña mafşal dirler yaⁿī bendükşe • ⁴ve bir dürlüsü oldur kim hareket anuñıla temām olmaz ve buña ⁵lahām dirler yaⁿī bitişük • ve mafşal daḫı iki dürlüdür • birinüñ ⁶hareketi āşikāre degüldür baş sūñügünüñ derzleri yaⁿī ⁷yivleri gibi • ammā ol mafşal kim hareketi āşikāredür üç ⁸şınfdur • bir şınfı oldur kim iki sūñügüñ birisinde bir ucu ⁹çuḳur olur ve birisinüñ dügmeye beñzer degirmi olma başı ¹⁰vardur ve ol bir sūñügüñ degirmi başı ol bir sūñügüñ çuḳurına ¹¹girür ve çegzinür yan başınuñ sūñüki gibi • ve sūñüklerde [125b] ¹sūñük vardur ki ḳatıdur ve içi ṭoludur ve başı kendüdenür ²ulama degüldür • sūñük var kim yumşakdur ve içi mücevvedür ³ve başı ulamadır kendüden degüldür • ve bir şınfı oldur kim ⁴iki sūñük birisinüñ çuḳurına seheldür deriñ degüldür ⁵ve birisinüñ başı alçaḳdur ve sūñük var kim başı sivridür ⁶degirmi degüldür • ve bir şınfı oldur kim iki ḳanatlıdur ⁷ve ḳanatları birbirine kilidlenmişdür oñurḡa sūñükleri gibi • ⁸ammā ol mafşal kim hareketi āşikāre degüldür ol daḫı ⁹üç şınfdur • bir şınfına şāne dirler ve bir şınfı

85 Orijinal metinde “saḥfe” olarak yazılıdır.

86 Orijinal metinde “celdidür” olarak yazılıdır.

ancılayındur kim ¹⁰iki bıcaķuñuñ⁸⁷ dişleri birbirine gire kilidlene yaħod azan ¹¹dendānesi gibi nitekim alın sūñūkidūr • ve bir şımfı ancılayındur kim [126a] ¹iki yufa ucları biri biri üstine binmiş ola ve laħamlanmışdur ²ulaķ üstindeki sūñūgūñ birisi gibi • ve bir şımfı şuncılayındur ³kim iki sūñūgūñ birisi birisinin uķurında eşlenmiş ola ⁴dişler gibi • ve bilgil ki insān bedeninde boğurtlaķdađı ve ⁵bögrekdeki kemürdek şekil iki pāre sūñūkden ayrı ⁶izām-i simsemāñiden⁸⁸ yañnī küñcīde beñzer uvacık sūñūklerden ⁷ayrı ve iki omuz başındađı iki kiķirek sūñūkden ayrı iki ⁸yüz kırık sekiz pāre sūñūk vardur • başda altı pāre • ve ⁹iki şaķaķda birer pāre • ve üstün eñede on beş pāre ¹⁰ol sūñūkile kim başla bile müşterekdür • ve aşıađa eñede ¹¹dört pāre • ve dişlerde otuz iki pāredür • ve iki elde altmış [126b] ¹pāre • ve köprücekde ve göğüsde ve eyegüde ve aşıuķda otuz ²pāre • ve oñurđa boğunlarında ve ucada ve eāl-i sırcada yañnī berecede ³ve sekirdende otuz pāre • iki yüz kırık sekiz pāre sūñūkler ⁴bunlardur • ammā başdađı altı pāre sūñūk ikisi yāfūħda ⁵yañnī depededür ve ikisi dađı yumşakđur ve şaķaķ üstündeki ⁶derzde yañnī yivde ulaşıuķdur ve ol yive derz-i ziccī ⁷dirler • ve bir pāresi başuñ ardında debenūñ iki sūñūğine ⁸ulaşıuķdur ve aña azmū' n-nuķre dirler yañnī eñse ⁹sūñūgi • ve bir pāresi başuñ alınındadır ve depenūñ iki sūñūğine ¹⁰ulaşıuķdur ve aña azmū'l-cebhe dirler yañnī alın sūñūgi ¹¹dirler ve derzine derz-i ikilīlī dirler • ve bir pāre başuñ [127a] ¹sađ yanındadır ve depenūñ sađ sūñūğine ulaşıuķdur ²ve birisi depenūñ şol sūñūğine ulaşıuķdur ve iki ulaķ bu ³iki sūñūk[de]dür • başdađı altı pāre sūñūk budur • ve ammā iki ⁴şaķaķdađı iki pāre sūñūgūñ her biri bir şaķađuñ sacanaķları ⁵üstine kapanmışdur ve aña zec dirler ve her birinūñ ⁶birer egrice yiri vardur ki ulaķdan yaña ulaķ ⁷sūñūğine ulaşıuķdur ve aşdan yaña aş sūñūğine ⁸ulaşıuķdur • ammā üstün eñedeki on beş pāre sūñūgūñ ⁹biri oldur kim dibi üstün eñede ve depesi başuñ ¹⁰sūñūkleri altındadır direk gibi başuñ sūñūklerin ¹¹götüren bu sūñūkdür ve bundan ötürü bu sūñūke başla eñe [127b] ¹ortasında müşterek dirler • ve altı pāresi iki gözdedür ²zīrā her gözde üç pāre sūñūk vardur • ikisi iki yañaķda ³dur • ve ikisi burundadır • ve bu iki pāre altında iki pāre dađı ⁴vardur delüklü ve delükleri amađa geķer • ve iki pāresi ⁵ol iki sūñūkdür kim dişler anuñ içinde olur • üstün⁶eñeye maħşūş olan on dört pāre sūñūk budur • ⁷ve aşıađa eñeye dört pāre sūñūkdür • ve dişler otuz ⁸iki pāredür on altısı üstün eñede ve on altısı aşıađa ⁹eñededür • ve ammā iki eldeki altmış pāre sūñūk otuzı ¹⁰bir elde ve otuzı bir elde-dür • ve ol otuz sūñūkūñ bir pāresi ¹¹adud yañnī bāzūdur ve bu sūñūkūñ aşıra yaña küzcedür [128a] ¹ve yuķarudan yaña başı degirmidür ve omuz uķurına girübdür ²ve aşıađadan yaña ucında iki uķur vardur birisine ol ³sūñūkinūñ ucu girür ve birisine ubuđuñ ucu girür • ⁴ve iki pāresi oldadır zenedū'l-a'lā dirler oluñ üstün⁵sūñūkidür ve birisine zenedū'l-esfel dirler ve oluñ ubuđıdır • ⁶ve sekiz pāresi rusgāda yañnī bilekdedür • ve dört pāresi aya ⁷darāđındadır • ve on beş pāresi barmaķlardadır her barmaķda ⁸üç pāredür ki selāmiyyāt dirler • ve ammā göğüsdeki ve ⁹eyegüdeki ve aşıuķdađı otuz toķuz pāre

87 Orijinal metinde “bıcaķuñuñ” olarak yazılıdır.

88 Orijinal metinde “simsāñiden” olarak yazılıdır.

süñükdür • ikisi ¹⁰terkövada ya'nî köprücekte • ve biri kaşşuñ ya'nî döşüñ ¹¹süñükleridür • ve on dört üstün eyegüldür kim yedisi [128b] ¹döşüñ sağ yanında ve yedisi şol yanındadır ve arkadın yaña ²ucları oñurgaya ulaşuğdur ve göğüsden yaña kemürdekden ³başları vardır ve döşe ulaşuğdur • ve bu on dört ⁴eyegüden aşığa on eyegü dağı vardır her cânibde biter kışacuk ⁵eyegüdür döşe irişmez ve bu on eyegüñüñ en aşığası ⁶kasuk süñüğine yakındır ve aña muttaşıl olan süñükler ⁷altı päre süñükdür • ve ammâ oñurgadağı ve ucadağı ve e'âlî-i ⁸sırcadağı otuz päre süñüklerüñ yedisi boyun boğunudur • ⁹ve on ikisi arka boğunudur • ve beşi uca boğunudur • ve bu ¹⁰beşden aşığa iki yan başı süñüğü ortasında bir yaşşı süñük ¹¹vardur kim arka altında büñyâd gibi döşenmişdür ve yan başıñuñ [129a] ¹iki süñüğü anuñ üstinde terkîb olubdur ve bu süñüğüñ adı ²kaâtâtdur ve Türkce sekinden dirler ve bu süñük üç päre ³süñükden telîf oluñur • ve üç ⁴uşuşdur ya'nî üç ⁵boğundur • ammâ iki ayakdağı altmış päre süñük ki her otuz ⁶bir ayakdadur • ve bu otuzuñ biri uyuluk süñügidür ve bedende ⁷bundan büyük süñük yoğdur • ve ikisi baldırdadır • ve biri ⁸tobuğda • ve biri ökçede ya'nî altındadır ve aña zevrak dirler ⁹zîrâ zevrağa beñzer • ve rusğada ya'nî ökçeyile darağ ortasında ¹⁰üç päre süñük var • ve beşi ayak darağında • ve on ikisi ¹¹dört barmağda her birinde üçer ve ikisi baş barmağda • ve ikisi dizde ¹²ve bedenüñ heb süñüğü budur • **fasl** [129b] • **İkinci fasl siñirler teşrihindedür** • Ebûkırâf sözlerinden ²nağl olunur • şöyle buyurur ki siñir iki kısmdur • bir kısım dimâğdan ³ya'nî beyniden • anlar yedi ciftdür • evvelkî cifte ecvef dirler ⁴zîrâ içi mücevvedür • ve bu cift muğaddem-i dimâğüñ iki tecvîfinüñ ⁵yanlarından ibtidâ ider ve iki göze varur ve rûh-ı nûr-ı bâşır ⁶ya'nî gözüñ nûrî anuñ tecvîfinden geçer • ve ikinci cift evvelki ⁷ciftüñ ardından ibtidâ ider beyni içinden ve iki göze yayılır ⁸ve gözlerüñ hareketi anuñıladur • ve üçüncü cift zevkî dirler ⁹ve bu ciftten çok siñirler buluñur • kimi kulağ ardından çekilür ¹⁰çeñenüñ bendükşesine varur • ve kimi dağı iki şakaquñ ¹¹sacanağlarına yayılır ve andan geçer üstün çeñenüñ derzine degin [130a] ¹ve andan üstün dudağa ve yüz derisine yayılır • ve kimi dil ²üstündeki perdeye yayılır ve dile zevki hissin virür • ve kimi ³aşığa çeñe dişlerinüñ diplerine ve aşığa dudağa yayılır • ⁴ve dördüncü ciftüñ ibtidâsı üçüncü ciftüñ ardından ⁵ve biri biriyle kavuşduğı hâlde ümm-i çâfiye geçer ve ümm-i çâfiye ⁶kafanuñ depesine degin iç yüzünden varur ve biri birinden ⁷ayrıldığı hâlde aña ulaşur ve aña zevki hissin virür • ⁸ve beşinci cift muzâ'afdur ya'nî eklenmişdür • birine ⁹aşabü's-semme' ya'nî ki eşitmek siñiri dirler ve bu siñir ilerüden ¹⁰ibtidâ ider ve iki kulağüñ delüğine girür ve içinde döşenür • ¹¹ve biri girüden ibtidâ ider ve üçüncü ciftüñ ba'zı aqsâmına [130b] ¹karışur andan aşı çeñeyi hareket indüren yaşşı sacanağına ²ulaşur • ve altıncı cift eñse çukuru katında bir yiv vardır kim ³aña derz-i dâlî dirler zîrâ ki dala beñzer ve ol yivüñ ⁴âhirinde iki delükden çıkar her biri bir delükden ol arada ⁵üçüncü ve yedinci ciftten bir kaç siñir vardır bile birikürler • ⁶bes bu cümleñüñ ba'zısı dirsekdeki yaşşı sacanağlara varur • ⁷ve bir büyük budacağı boyun içinden geçer ve andan bir kaç siñir ⁸budağlanur ve boğurtlağa mahşüş sacanağlara varur ve anlara ⁹yayılır • ve bağıyyesi göğüse iner ve göğüsde bir kaç bölük olur • ¹⁰bir bölüğü yukarıya döner ve boğurtlak sacanağlarına varur ¹¹ve bunlar a'sşab-i râci'at iki fevkdiler ya'nî yukarıya [131a] ¹döner siñirler • ve bir bölüğü öykene ve yürece ve hulküma ve göğüsüñ ²iç yüzindeki hicâba ya'nî perdeye yayılır • andan ma'ide ağzına ³varan siñir bir

siñirdür hemân ve bir olmakdan murâd budur ⁴tâ ki kalan siñirlerden buñuñ hissi artuğ ola • ve ammâ ⁵iki bögrege dönen siñir murdar ilikden çıkmış siñirlere ⁶karışur • ve yedinci ciftüñ ekşerî diledüğü sacanağlara ⁷yayılır • ve ammâ ol kısım ki nuhâ^cdan biter yigirmi ciftdür • ⁸sekiz cifti boyun boğunlarından biter • ve on iki cift ⁹gögüse karışur oñurğa boğunlarından biter • ve beş cifti ¹⁰bil bağlarından biter • imdî bu siñirler dañı murdar ilikden ¹¹taşıraña hey^etile çıkar beyân idelüm • Ebûkırâ^t eydür [131b] • ¹bilgil ki her boğunuñ kavuşduğı yerde murdar ilikden bir cift ²siñir çıkar biri sağdan yaña varur ve biri şoldan yaña ³varur • ammâ boyun boğunlarından çıkan sekiz ciftüñ birisi ⁴boyunuñ üstün boğunında bir delük vardur andan çıkar ⁵ve başdağı sacanağlarda müteferriğ olur hemân • zîrâ ol ⁶delük tar olmağın bu cift kiçerek olur • ikinci cift evvelki ⁷boğunuñ ara yirinde boş yir vardur andan çıkar ve baş derisine ⁸ulaşur ve aña lems hissini virür • andan iki gözdeki ⁹ve iki yañağdağı sacanağlara varur tâ ki bu sacanağlara hem hiss ve hem ¹⁰hareket virür • ve üçüncü cift ikinci boğunıla üçüncü boğun ¹¹arasından çıkar ve iki kısım olur ve ol oldur kim baş [132a] ¹derisine hiss virür ve boyun ardındağı sacanağlara hem hiss ²ve hem hareket virür ve bir kısım kulağlar çevresindeki sacanağlarda ³yayılır • ve dördüncü cift üçüncü boğunıla dördüncü boğun ⁴arasından çıkar ve boyun içindeki ve baş içindeki ve bil ⁵üstündeki sacanağlara hem hiss ve hem hareket virür • ve beşinci ⁶cift dördüncü boğunıla beşinci boğun arasında biter ve iki kısım ⁷olur biri büyük ve biri kiçi • kiçisi yukarudan yaña meyl ider ⁸ve dirsege degin varur • büyüğü dañı iki kısım olur • bir kısım ⁹bil boğunlarınıñ üstündeki yaşşı sacanağlara varur ve andan ¹⁰başuñ ve boyunuñ ic yüzüñdeki sacanağlara degin ulaşur • ve bir ¹¹kısmı bilden çıkan altıncı ciftüñ ba^zı eczasıyla karışur [132b] ¹ve döner tâ göğüsün ic yüzindeki hicâb ortasına degin • ²ve dañı altıncı cift beşinci boğunıla altıncı boğun ortasında ³biter • ve dañı yedinci cift altıncı boğunıla yedinci boğun ortasında ⁴biter • ve dañı sekizinci cift yedinci boğunuñ altından biter • ve ⁵bu siñirler dükeli biri biriyle tolaşur • bilden çıkan siñir ⁶lerden bir budak döner ve bu tolaşuğ siñirlere kavuşur • ⁷andan şoñra bu cümle siñirler kim vardur döner tâ ki ⁸süñük dibine degin ve kola ve bilege ve elün ucuña degin ⁹varur • ve ammâ ol siñirler kim küz karşısındağı oñurğa ¹⁰boğunlarından çıkar on iki ciftdür • evvel cift arkanuñ ¹¹evvelki boğunıyla ikinci boğun ortasından çıkar • ve bu ciftüñ [133a] ¹ba^zısı eyegü arasındadır sacanağlara ve ba^zısı bil sacanağları ²dibinde yayılır • ve ba^zısı yukarıya döner ve ele degin varur • ³ve ikinci cift ikinci boğunıla üçüncü boğun ortasından biter • ⁴ve ba^zısı karunuñ ve koluñ derisinde yayılır ve ikisine ⁵dañı hiss virür • ve bākīsi iki kısım olur • biri birez ilerü ⁶varur eyegüler ortasındağı sacanağlarda ve göz üstündeki ⁷yumşak sacanağlara yayılır • ve bir kısım bilün ve omuzuñ sacanağlarında ⁸yayılır • ve kalan on ciftüñ hükmi yine buncılayındur ⁹yaⁿı ol iki cift yayıldığı gibi ol a^zâda anlar dañı ¹⁰eyle yayılır • ammâ bil boğunlarından çıkan beş ciftüñ iki hâli ¹¹var biri ^câm ve biri hâş • ammâ ol hâl kim ^câmdur oldur kim [133b] ¹bu beş ciftten bir kaç budak bulunur ve ortadan yaña ve bilün ²cemī^t sacanağlarına degin yayılır ve öñdin yaña karın üstündeki ³sacanağlarda ve iki yan başındağı sacanağlarda yayılır • ammâ ⁴ol hâl kim hâşdur oldur kim aşğağı iki boğundan iki ⁵büyük siñir biter ve ikisi dañı iki baldıra degin varur ⁶ve anda bu iki cifte iki kiçerek siñir karışur • bu iki kiçerek ⁷siñirüñ birisi bilün üçüncü büyük boğunuñ delügin-

den ⁸biter ve birisi sekirdenüñ evvelki delüğinden biter • bes bu siñirler ⁹tağıldığı hâlde bir kısım yan başınuñ bendükşesini hareket ¹⁰itdüren sacanaqlarda yayılır ve bir kısım baldıra degin iner • ¹¹ammā sekirdenden çıkan dört çift siñirüñ bir çift [134a] ¹ol baldıra varan siñirlerle bile qarışur ve baldıra ²degin varur • ve üç çift maḳcaddağı ya^cnī şofradağı ³sacanaqlara ve zekerdeki ve meşānedeki ol yire maḳşüş ⁴sacanaqlara yayılır • **faşl** • **5üçüncü faşl hareketsüz tamarlar şerhindedür** • Cālīnūs ve Ebū ⁶Alī Sīnādan nakldür ki eydür • kebidden ya^cnī kavuḳdan tamar ⁷ḳopar yiri muḳa^car-ı kebidden ya^cnī çak çukur yirinden ibtidā ⁸ider • ve bu tamaruñ adı ecvefdür • zīrā bedenüñ tamarlarından ⁹bunuñ tecvīfi büyükdür • ve ammā ol tamar kim aña bāb dirler ¹⁰bağır içinde bulunur • ve andan beş tamar budaklanır • beşi daḳı bağırüñ ¹¹beş ucına degin ulaşur • andan şoñra ol beş tamarardan [134b] ¹muhtelif budaklar bulunur ve bu budaklardan sekiz degirmi tamar ²me^cā-i iḡnā ³aşeriyreden yaña egilür • ve bu sekiz tamarardan kiçirek ³iki tamar ayrılır • biri em^cā-i iḡnā ⁴aşeriyeye ol bir bağarsuḳdur ⁴kim uzuñluğı on iki barmaḳdur ve biri ma^cidenüñ ol yanına ⁵ulaşur kim bevvābuñ öñidür • ve altı büyük tamaruñ birisi ma^cidenüñ ⁶sağ yanına ulaşur • ve ikincisi talaḳdan yaña yönelür ve ⁷talaḳa ulaşmadın andan bir büyük budak ayrılır ve ma^cidenüñ ⁸şol yanına ulaşur ve bir budacağı talaḳuñ çukurına ulaşur ⁹ve ol aracuḳda bulunur • bir cüzvi talaḳuñ başına degin varur ¹⁰ve bir cüzvi talaḳuñ ucundağı cüzvlere • ve üçüncüsü me^cā ¹¹ortasındağı tamarlaruñ büyük cüzvlerine ulaşur • ve dördüncü [135a] ¹maḳ^caduñ küz yerine ve qarınuñ ic perdesine degin ulaşur • ²ve beşinci ḳolon dedükleri bağarsuḳuñ çevresindeki tamarlaruñ ³yollarında bulunur ve daḳı çok tamarlar içinde bulunur tā ki me^cā-i ⁴şāyimeye degin varur • ve bu tamarlar cemī^c me^cā-i daḳıḳ ve me^cā-i ⁵ḳolon icinde bulunur bāb tamarından bulunur • ammā ki ecvef didükleri ⁶tamarardan bulunan tamarlaruñ keyfiyeti budur kim kebidden çok ⁷tamarlar bulunur ve bu tamarlar ol kebidüñ küzce yerinden yayılır ⁸ve kebidden az taşıra varıcaḳ iki kısım olur • biri ⁹ince ve biri yoḡun • ve ol kısım kim yoḡundur bedenüñ ¹⁰aşaḳasına degin varur tā ki bedenüñ aşıḳa a^czāsın şuvara • ¹¹ve ol kısım kim incedür bedenüñ yuḳarusına degin varur tā kim [135b] ¹üstün şuvara • ve ammā ol kısım kim yuḳarudan yaña meyl ider ²bağır üstündeki perdeye degin varur ve aña ulaşur • ve ol ³arada andan iki tamar buluñur ve perdede yaluñuz tā ki aña ḡidā ⁴vire ve hicābdan geçüre • bes andan incecük tamarlar bulunur ve ⁵gögüsdeki bulunur perdeye ve yürek ḳabına ulaşur • andan şoñra ⁶tüşe didükleri yerde yayılır • ve andan bir büyücek budak ⁷yürek ḳulaḳına degin varur ve üç kısım olur • bir büyük kısım ⁸yüregüñ sağ tecvīfine varur • ve bir kısım yüregi taşırardan ⁹çevirür ve içinde yayılır • ve üçüncü kısım gögüsüñ aşıḳasına ¹⁰degin ulaşur ve andağı cislere ḡidā virür ve gögüsden terḳovaya ¹¹ya^cnī köprücege degin toḡru varur • ve ol arada bir yol vardur [136a] ¹ol yolda budak budak olur ve terḳovaya yakın olan cisimleri ²iki cānibden şuvarur • ve bir ḳac budak andan taşıraya çıkar ³tā ki ol içerüdeki a^czāya qarşu sacanaqları daḳı şuvara • ⁴ve ḳoltuḳa qarşu varıcaḳ andan bir ulu budak taşraya ⁵çıkar ve iki kısım olur • biri ḳoltuḳ altından şaḳdan ⁶yaña şaḳ ele varur • ve biri yine ḳoltuḳ altından şoldan ⁷yaña şol ele varur ve bāsālīḳ tamarları budur • ⁸ve terḳovanuñ orta yerine qarşu varıcaḳ iki kısım olur • ⁹biri şaḳdan yaña ve biri şoldan yaña varur • ve her biri yine ¹⁰iki kısım olur • biri omuz ortasına çıkar ve koluñ taşıra ¹¹yanından iner tā ele degin ve bu tamarı kīfāl dirler • ve bir kısım

[136b] ¹dağı her cânibden iki kısım olur • biri boyun içinden biter ²ve dik yukarıya varur ve kafa içine girür tâ ki kafa içindeki ³beyni ve yirleri şuvara ve boyundan beyniye gider • andan bir ⁴kaç uçacak tamarlar ayrılır tâ ki boyunun iç yüzündeki ⁵a'zâyı şuvara ve buña vedec-i gâyır dirler • ve kalanı ⁶boyunun taşıra yüzünden dik yukarıya varur ve bir kaç ⁷kısım olur • ba'zısı boyunda ve başda yayılır • ve ba'zısı yüzde ⁸ve gözde ve burunda yayılır tâ ki bu a'zâları şuvara ve buña ⁹vedec-i zâhir dirler • ve bilgil ki omuz üstinden gelen tamarlardan ¹⁰bir kaç tamar ayrılır tâ ki ¹¹adıduñ taşıra yüzün şuvara • ¹²ve koltuklardan yaña olan tamarlardan dağı bir kaç uçacak [137a] ¹tamar ayrılır tâ ²adıduñ iç yüzün şuvara ve dirsek ³katında her birisinin uçacak tamarları bir arada derilür • ⁴ve biri kürek ve koltukdan yaña gelen tamarlardan bir kısım ayrılır • ⁵ve omuz üstinden gelen tamarun bir kısmı koluñ taşıra ⁶yüzünden uzanur ve üstün koluñ üstine çıkar ve buña ⁷hablü'z-zirâ dirler • ammâ koltukdan yaña gelen tamarun ⁸bir kısmı ol dağı bir kaç budaklar olur ve koluñ iç yüzünde ⁹yayılır çubuğun aşğa ucuña degin • ve bu kısımdan bir tamar ¹⁰ayrılır ve bu ol tamar dur kim aşğa sırca barmağıyla yanındağı ¹¹barmağ arasında ayanun taşıra yüzünde ve bu tamara useylim ¹²dirler • ve ammâ ecvefün ol kısım kim bedenun aşğa a'zâsını [137b] ¹şuvarur ol dağı arkanun boğunları üstünde çıkar ve ²aşğadan yaña meyl ider ve ol emirde andan bir kaç budak ³ayrılır ve iki bögrek şaruğlarına ve perdelerine ve aña yakın ⁴cismlere degin varur ve bu cismleri şuvarur • andan soñra ⁵budak dağı ayrılır andan ve iki bögrek tecvîflerine ve perdelerine ⁶degin varur • andan soñra her bir boğun katında iki budak ayrılır • ⁷biri sağdan yaña ve biri şoldan yaña varur tâ ol yire yakın ⁸a'zâyı şuvara içerdüden rahm ve meşâne gibi ve taşiradan ⁹yaña qarın perdeleri ve iki bögrek gibi • şuña degin kim ¹⁰boğunların ahirine varınca dağı iki kısım olur • bir kısım sağ ¹¹ayağa degin ve bir kısım şol ayağa degin varur • ve her birinden [138a] ¹budaklar ayrılır • ve bu budakların ba'zısı böğürün derin ²yirlerine degin biter tâ ki böğürün derin yerindeki sacanağları şuvarur • ³ve andan deriñe ahirine degin varur ve dağı üç kısım olur • ⁴biri baldırın içerdüki ve taşırağı sacanağları şuvarur • ve bir ⁵kısım baldırın yüzünde biter şuña degin yürür kim iç topuk ⁶katında aşikâre olur ve buña şâfîn dirler • ve bir kısım ⁷taşıra yüzünde biter ve şuña degin yürür kim taşıra topuk katında ⁸aşikâre olur ve buña ⁹ıru'n-nisâ dirler • ve bu iki tamar ¹⁰ayak yüzünde kim yayılır • ¹¹ıru'n-nisânun budakları sırca ¹²barmağ katında olur • ve şâfînün budakları baş barmağıla ¹yanındağı barmağ arasında olur • **faşl** [138b] • **'dördünci faşl şerâyinde ya'nî müteharrik tamarlardadır** • Ebûkirât ²eydür • bilgil ki müteharrik tamarların ibtidâsı yüregün şol ³tecvîfindendür ve bunlar iki tamar dur • biri kiçi ve biri tabğadır • ⁴ve buña şiryân-ı veridî dirler ve bu tamar evvel emirde öykende ⁵yayılır • ve bir büyüğü vardır adı ebherdür ve yürekden çıktığı ⁶hâletde andan iki budak ayrılır ve yüregün cirmin çevürür • ⁷ve büyüğü yüregün cemî' eczâsına yayılır • ve kiçisi yüregün sağ ⁸tecvîfinün ba'zı eczâsında yayılır • ve ebherün bağıyyesi dağı iki ⁹kısım olur • biri büyük ve biri kiçi yukarıdan yaña varur zîrâ ¹⁰yürekden yukarı az a'zâ vardır • ve yukarıdan yaña varan ¹¹ebherün bir kısmı dağı iki kısım olur • yine biri büyük ve biri [139a] ¹kiçi • ve büyüğü şâh tamarlardan yaña yukarıya varur dağı göğüsün ²şol yanından varur geçer sağ yanına degin • bes ol aradağı ³geñsek ete bağılısacak üç kısım olur • ikisi gâyet ⁴ulu tamarlardur ve hareketleri yavlağ katıdur • ve bu iki tamar ⁵evdâc-ı gâyiranun

yanına varur biri sağdan yaña ve biri ⁶şoldan yaña ve bu iki tamar a ırkânü's-sübât dirler • ve evdâc-ı ⁷ğâyıra ne tarîka bilinürse bunlar dağı ancılayın bilinür • ve ikisinden ⁸bile ne kılursa kafanuñ içine girür til til olur ve biri ⁹birine tolaşub ağ gibi olur ve beyni altında döşenür • andan ¹⁰şoñra yine birikür ve iki müteharrik tamar olur ve beyni içine girür • ¹¹ammâ üçüncü kısım ol dağı döşde ve eyegülerde kim boğun [139b] ¹üstündedir ve bunun boğunlarında ve köprüceklere ve ellerde ²yayılır • ammâ bu teşrih itdüğümüzden yukarı giden tamaruñ ³bir kısmı kim kiçidür ol dağı şol koltuğdan yaña varub geçer ⁴ve şol yaña bulunur • ve ol ulu tamaruñ üçüncü kısmı ⁵döşde ve göğüsde üstün eyegülerinde ve boyunuñ altı boğunında ⁶kim üstündür ve iki omuzda ve iki elde nice yayılırsa bu dağı ⁷ancılayın yayılır • ve ammâ ebherüñ bir kısmı yürekden aşığaya degin ⁸iner • ol dağı beşinci boğunda müstakırr olduğı hâletde ⁹bilün üstünde uzanur tâ sekirdene degin ve göğüsden geçerken ¹⁰andan bir kiçirek tamar ayrılır ve öyken olduğı yirde bulunur ¹¹ve âhiri boğartlağa degin irişür • şoñra her bir boğun katında [140a] ¹bir kaç budak ayrılır ol yere degin varur kim eyegüler ile ²murdar iligün aralığudur • ve göğüsden geçincek evvel emirde ³andan iki tamar ayrılır ve ikisi dağı göğüs perdesine geçer • ⁴andan şoñra andan bir tamar ma'idede ve bağırdı ve talağda ⁵bulunur • ve bundan şoñra bir tamar dağı ayrılır ve kolon adlı ⁶bağarşuğun çevresindeki tamarlaruñ bögrege degin varur ⁷tâ ki iki bögrek kanuñ şuyın cezb ide ol tamarlardan • ve ⁸bundan şoñra yine andan bir kaç tamarlar ayrılır ve bu ⁹ayrılan tamarlar me'â-i müstakîmün ya'nî toğru bağarsuğun ¹⁰çevresindeki tamarlaruñ evvelki cüzvelerine ulaşur • ve bundan ¹¹şoñra yine andan çokça tamarlar tamarlar ayrılır ve her [140b] ¹bir boğunda bu uşak tamarlardan bir çift girür ve murdar ilige ²degin varur • ve ba'zısı iki hâyeye degin varur • bes bu uşak ³tamarlaruñ bağıyyesi boğunlaruñ âhirine degin varıcağ iki ⁴kısım olur • biri sekirden süñüğünüñ üstünden şağ buddan ⁵yaña ve biri şol buddan yaña geçer ve buda irişmedin her ⁶birinden bir müteharrik tamar ayrılır • ve ikisi dağı kavuğ yanından ⁷uzanur tâ ki göbege degin ve bu genç oğlancuklarda olur • ⁸ve ammâ büyük kişilerde göbege degin uzanan tamaruñ bir cüzvi ⁹kurur ve ol iki cüzvi ki kavuğdan yaña uzanur ¹⁰bākī kalur • ve anlardan bir kaç müteharrik tamar ayrılır ve ¹¹sekirden süñükünüñ üstündeki sacanağlarda bulunur • ve andan [141a] ¹geçüb budda ve baldırda ve ayakda biter ve budak budak olub ²andağı deprenmez tamarlara karışur • **faşl • ³beşinci faşl 'adalâtda ya'nî sacanağ etleri teşrihindedür** • ⁴Cālīnūs eydür • bilgil ki sacanağlaruñ terkibi hem etden ve hem ⁵siñirdendür • ve bunlar irādī hareketlerüñ âletidür • ve bunlaruñ ⁶yirleri muhtelif olmağın şekilleri aşığayı ucuna degin ⁷çok et olur • ve lîkin aşığa ucından bir cism biter kim ⁸aña veter dirler ya'nî kiriş • ve ol kirişüñ bir ucı uzanur ⁹ve kendüyile müteharrik olan bendükşeye ulaşur • bes ol ¹⁰üzvuñ ¹⁰hareketi ol kirişleyin olur ve sacanağdan yaña çekilür tâ kim ¹¹ol ¹⁰üzv hareket ide ve sacanağdan yaña egile • ve bilgil kim [141b] ¹ol ¹⁰üzv hareket itdiren sacanağ olur • ve her ²üzvuñ ²sacanağında bir yoğun kiriş olur ya bir kaç kiriş olur • ³ve ol kirişlerüñ ucları ol ulu ⁴üzva ulaşubdurur ⁴tâ anuñ hareketi asân ola • ve şâyed ki bir ulu ⁵üzvü ⁵deprenmek için bir kaç sacanağ bile yaradıla tâ ol ⁶üzvü ⁶depredibileler • ve sacanağ var kim kirişi

yoğdur ve hem kiçi⁸⁹ ve laṭîf⁷sacanağdur zîrâ depretdüğü °üzv hem kiçirek ve hem laṭîfdür⁸üstün kapağlar sacanağı gibi • ve °üzvlar vardır kim anuñ hareketi⁹ol sacanağlarla olur • imdi eger ol °üzvuñ hareketi¹⁰muhtelif cihetlerden yaña olursa bes ol sacanağlaruñ yirleri¹¹dağı muhtelif olur tā ki hareket vaḳtinde muhtelif sacanağlaruñ [142a] ¹birisi ol °üzvı kendüden yaña çekerse aña muhtelif olan ²sacanağnuñ fi'li bāṭıl olur • yok eger ikisi bile çekerse ³ol °üzv ṭoğrudur ne ol yaña ve ne bu yaña egilir şöyle ki ⁴koluñ ic yüzinde olan sacanağlar eli çekicek el ardından ⁵yaña egilir • yok eger koluñ taşıra yüzindeki sacanağlar ⁶dağı bile çekerse el ṭoğru durur ne ol yaña ve ne bu yaña ⁷egilir • ve bilgil ki bedende irādî hareketlü °üzvlar ⁸bulardur • elin derisi ve iki göz ve iki kulağ ve burun ucı ⁹ve iki dudak ve dil ve boğurtlağ ve çeñe ve baş ve boyun ve ¹⁰omuz ve °aḳūd ve bendükşeyi kolla bile ve koluñ bendükşesi ¹¹bilek birle bile ve barmağlar ve bendükşeleri ve boğazdağı [142b] ¹°üzvlar ve nefis °üzvları ve kavuğ dağı kim bevl dutar ²ve mağ°ad dağı kim şifl dutar ve çıkmaga ḳomaz ve ḳarın ve ayak ³bendükşesi ve baldır ve ayak ve dağı ayak barmağları • ve bu hareket ⁴leruñ her birisine sacanağlar vardır kim şekilde ve vaz°ıda ⁵aña muvāfiğdur • ve bilgil kim cemīṭ sacanağlarda kim ⁶vardur dükeli beş yüz yigirmi ṭoğuz sacanağdur • iki gözde ⁷yigirmi dört her birinde on ikişer • ve aṣağa çeñede on iki • ⁸ve yüzde ṭoğuz ikisi yüzüñ iki ucında hareket ⁹itdürür ve ikisi aṣağa dudacağı ve birisi alın derisini ¹⁰hareket itdürür • ve başda ve boyunda yigirmi üç • ve dilde ¹¹ṭoğuz ve iki omuzda on dört her birinde yedişer • ve iki [143a] ¹aḳudda yigirmi altı her birinde on üçer • ve her ḳolda ²on ṭoğuz • ve göğüsde yüz ṭoğuz • ve bilde kırğ sekiz • ³ve döşde ḳasuğa degin sekiz • ve iki ḳayede dört • ve kavuğda ⁴bir • ve zekerde dört • ve mağ°adda dört • ve her budda üçer • ⁵ve her baldırda on iki • ve ayakda elli altı • ve iki ayak barmağlarında ⁶yigirmi iki sacanağdur • ve bilgil ki sacanağ vardır kim üç ⁷sacanağdan ve sacanağ vardır kim dört sacanağdan terkîb olubdur • ⁸ve artuğ ve eksük dağı olur • ve anuñ teşrihi bu muḳtaşarda mümkün ⁹degüldür • **faşl** • ¹⁰**altıncı faşlıda deri teşrihin bildürür** • Ebūḳirāṭ buyurur ki ¹¹deri a°zayı müteşābihedendür • ve a°zayı taşıradan [143b] ¹ḳaplayubdur zîrâ a°zānuñ libāsıdur • ve derinuñ taşıra ²yüzine deri ve iḳerüsine ademe dirler • iḳerüsinden ³taşırası ḳatı olur • ve °ale-l-iṭlāk adı cildür ya°nī ⁴deridür • ve deride beş vech beyān idelüm • biri aya derisinde ⁵zîrâ altındağı kirişlerle ulaşuğdur ve anuñçün kim ⁶ulaşuğdur ḥiss ve hareket ola ve yerinden deprenmeye • ⁷ve ikincisi alın derisinde zîrâ altında sacanağlar döşenmişdür ⁸ve alın derisi ol sacanağlaruñ taşıra yüzidür ve vaz°ı ⁹bu resmile olduğundan murād budur ki irādetile müteharrik oluna • ¹⁰ve üçüncüsü göz kapağımuñ üstündeki deridür zîrâ altındağı ¹¹bile yapışubdur tā ki göz açılmağı āsān ola • ve dağı [144a] ¹dördüncüsü kim iki dudak derisinde kim ol aradağı sacanağlarla ²niçe yapışubdur ve bunuñ dağı vaz°ı bu resmile olmağdan murād budur kim ³iki dudaguñ hareketi ihtiyārılı ola yāḳod ol sacanağlar ⁴digrek ve ḳāyim ola • ve ammā derinuñ beşinci şıfatı iki yāñak ⁵derisidür kim iki göze yağındur ve bu derinuñ sacanağlardan ⁶nesne döşenmişdür bile kim altında bir ḳışā vardır kim

⁸⁹ Orijinal metinde “keçi” olarak yazılıdır.

sünük ⁷üstünde döşenmişdür • ve lîkin cezb kuvvetiyle degildir belki ⁸yumşaklığa meyl ider • ve bu derinüñ aşağı uçı çeñenüñ derisine ⁹ulaşukdur • pes bu irâdi hareketile müteharrik olur • ve lîkin kendü ¹⁰kendüye hareket itmez • bes anuñiçün cemîrî bedenüñ derisine ¹¹muñhâlefet ider • lîkin cevherde degildir • ve bu deri alın derisiyle [144b] ¹hareketleri anuñiçün irâdî oldı kim gözi açmağda ve yummağda ²ikisi bile yardımlaşa v³allahü a⁴lem • **fasl** • ³yedinci faşıl^{da} a⁵zâyı mürekkebe teşrîhindedür • Cālînüs ve Ebü ^{4c}Alî Sînâ buyruklarındur • imdî evvel dimâğ ve iki gözi ⁵ve kulağı ve dili beyân idelüm • bilgil kim dimâğ bir cisimdür ⁶kim anuñ terkîbi bir cevherdendir kim yumşak ve hem kabadur ve levni ⁷ağdur • ol cevherüñ terkîbi beş nesnedendir • biri beyni ve biri ⁸şerâyin ve biri avirde ve biri ümmü'd-dimâğ ya⁹nî ol perde kim ⁹depe sünükünün⁹⁰ ic yüzindedür • ammâ dimâğüñ şekli ¹⁰müşelleşdür • şac ayağüñ üç ayağına beñzer • iki bucağı ¹¹yumşak ve bir bucağı katıdur • ve ammâ ol iki bucağ kim yumşakdur [145a] ¹başuñ alından yañadur ve aña mu²ahhar-ı dimâğ ³dirler • ve ol ²bir bucağ kim katıdur başuñ ardından yañadur ve ana mu²ahhar-ı dimâğ ³dirler • ve bilgil kim cemîrî a²zânüñ hissi ve hareketi dimâğıla ⁴temâm olur • zîrâ ki yumşak siñirüñ ibtidâsı yumşak ⁵beynidendir ve hissi anuñ vâsıtayıla olur • ve katı siñirüñ ⁶ibtidâsı katı beynidendir ve hareketi anuñ vâsıtayıla olur • ⁷ve ammâ iki göz her birinüñ terkîbi yedi tabakadandır • üçü ru⁷tübetden ⁸dür • evvel tabakası ol etdür kim göz akın çevirür ve aña ⁹mültağime dirler • ve ikinci tabakası ol şarudur kim gözüñ ağıñı ¹⁰ve qarasını bürümüşdür ve aña qarâniyye dirler • ve üçüncü ¹¹tabakası gözüñ qarasıdur aña ¹inebiyye dirler ve bu tabaka [145b] ¹kara ve gök ve elâ dağı olur • ve bu tabakanuñ ardında bir ru²tübet ²vardur kim gâyetde şâfidür ve aña ru²tübet-i beyziyye dirler ³Zîrâ yumurda ağına beñzer • ve dördüncü tabakasına ⁴ankebütiyye ⁴dirler zîrâ örümcek evine beñzer ve bu tabaka ru²tübet-i ⁵beyziyyenüñ ardındadır • ve bir ru²tübet dağı vardır bu ⁶tabakanuñ ardında kim hem şâfi ve hem nûrludur ve aña ⁷ru²tübet-i celîdiyye dirler zîrâ buza beñzer • ve bundan soñra ⁸bir ru²tübet dağı vardır kim aña ru²tübet-i zücâciyye dirler ⁹zîrâ erimiş sırcaya beñzer • beşinci tabakaya şebekiye dirler ¹⁰çok tamarlar qarışur ¹¹aşab-ı mücevvefe andan soñra birbirine dolaşur ¹¹balığ ağı gibi döşenüb bir tabaka olur • ve zevâcîl meydunuñ [146a] ¹ortasında işbu tarîkile altıncı tabakasına meşîmiyye dirler zîrâ ²toğmuş oğlan yüzindeki nıkâya beñzer • ve yedinci tabakasına ³şalîbe dirler ve bu tabaka gözüñ sünükine qarışur • ammâ ⁴kulağ terkîbi hem etden ve hem kemürdekdendir • ve menfa⁵ati budur kim ⁵âvâze'i kabûl ider ve cem⁶ idüb kuvve-i sâmi⁶aya irişdürür • ⁶ve ammâ dil bir cisimdür kim beş nesneden terkîb olubdur • etden ⁷ve müteharrik ve gâyrî müteharrik tamarlardan ve hassâs siñirlerden ⁸ve gîşâdan kim boğurtlak yanındağı kızıl üñük perdesiyle ⁹ulaşukdur kim aña merî dirler • ve dilüñ menfa⁶ati budur kim ¹⁰çiyenmiş ta⁶amı ağızda çevürür ve yudmağa yardım ider • **faşl** • **sekizinci faşl** [146b] ¹gögüs perdesin ve ma⁶ide ve bağarsuğları bildürür • Ebûkırât ²sözlerince • bilgil ki göğüs perdesi ki vardır aña hicâb-ı şadrî ³dirler • etden ve müteharrik

⁹⁰ Orijinal metinde “siñiriniñ” olarak yazılmıştır.

siñirden terkîb olupdur • ve menfa'ati ⁴oldur kim göğüsün inkıbâzı dañı inbisâtı anuñıla olur • ⁵ve ammâ ma'ide bir degirmi cisimdür • etden ve siñirden ve müteharrik ⁶ve ğayrî müteharrik tamarlardan terkîb olupdur • ve ma'ide üç ⁷cüzvdür biri merî ve biri ma'idenün âb-ñurıdır ve biri ma'idenün ⁸çukurıdır ki muqâşşe'l-ma'ide dirler • ammâ merî uzun etdür ⁹boğurtlak yanında ve bunuñ ibtidâsı ağız dibindendür ve inhitâsı boğaz ¹⁰sünüklariniñ bendükşelerine degindür • ammâ ma'idenün ağızı döş ¹¹sünüklariniñ ortasındandır ve cir-mi siñirdendür ve eti [147a] ¹yoğdur tâ kim hassâse ola ve acılığ tiz toya • ve ammâ çukurı ²etlödür ve anuñ yiri göbegün üstin yanıdır • ve ma'idenün ³menfa'ati ta'âmı siñirmekdür • ve bağarsuklar hem siñirsek ⁴hassâs cisimlerden ve hem ikişer katdur ve terkîbleri siñir ⁵ve ic yağı ve müteharrik ve ğayrî müteharrik tamarlardandır • ve sağışda ⁶altı bağarsukdur • birine şâyim dirler • ve birine işnâ ⁷çâşerî ⁷dirler zîrâ uzunluğı on iki barmağdur • birine dikân ya'nî ⁸ince dirler • ve birine a'ver ya'nî gözsüz • ve birine kolon • ve birine ⁹müstavî ya'nî toğru dirler • ve bağarsuklar menfa'ati şifl def' ¹⁰itmekdür • **fasl • tokuzuncı ¹¹fasl öykeni ve yüregi bildürür** • Ebü 'Alî Sînâ kavlınce • şöyle [147b] ¹buyurur ki öyken bir cisimdür terkîbi bir etdendür ki gül rengine ²beñzer ve hem boğurtlak kemürdeklerinden ve hem müteharrik tamar ³lardandır • ve öykenün hissi yoğdur ve lîkin perdesiniñ az hissi ⁴vardur • ve menfa'ati yürekde göyünmiş tütüne beñzer buñarları ⁵taşıraya çıkarur ve taşıradan yürege şovuk yel getirür ⁶tâ yürekdeki hararet-i ğarîziyye i'tidâl bula ve ol gö-yünmiş ⁷buñarlardan beden helâk olmaya • ve ammâ yürek bir cisimdür ki ⁸şekilde çam kozağına beñzer •ve mañallî göğüsün orta yeridür ⁹ve başı şol emcek altındadır • ve levni enâr dânesi gibidür • ¹⁰ve terkîbi ve yağ ve ğışây-ı şulb ya'nî kabı perdedendür • ve harâret-i ¹¹ğarîziyyeniñ menba'ıdır • ve iki tecvîf vardur biri sağdan [148a] ¹ve biri şoldan yaña • ammâ ol tecvîf kim sağdan yañadır ²içi çok kanıla tolıdur ve içinde azacuk rûh dahî vardur ³bile ve bu tecvîfden öykene yollar vardur tâ ki öykene ol ⁴yollardan yürek kanından ğidâ vara ve öykenden yürege yel geçe • ⁵ve ammâ ol tecvîf kim şoldan yañadır çok rûhıla tolıdur ⁶ve içinde azacuk kanı dañı vardur bile ve cemî'î şerâyin bir ⁷tecvîfden biter • **faşl • ⁸onuncı faşl bağır ve öd ve talağ teşrihlerindedür** • Ebükırât ⁹şöyle buyurur ki bağır bir cisimdür etden müteharrik ve ğayri müteharrik ¹⁰tamarlardan terkîb olupdur • ve kendü zâtından hissi yoğdur lîkin ¹¹perdesinde kim aña bağır eti dirler hissi yavlağ çokdur • ve levni [148b] ¹uyuşmuş kana beñzer • ve mañallî sağ öykenün altındadır ve ardı ²eyegülere yapışukdur ve yüzi ma'ideye ulaşığdur ve yukarısı ³göğüs perdesiniñ ortasındadır ve aşāğası göbege degindür • ⁴ve menfa'ati keylûsı kana döndermekdür tâ ki cemî'î a'zâ andan ⁵ğidâlana • ve ammâ öd bağıra bitişükdür ve mirre'-i şafrānuñ kabıdır • ⁶ve menfa'ati mirre'-i şafrāyı cezb itmekdür • ve ammâ talağ bir ⁷cisimdür dile beñzer ve kendü zâtında hissi yoğdur ⁸lîkin perdesinde yavlağ hissi çokdur • ve mevzi'-i şol yan ⁹ve ardı şol eyegül-lerden yaña ve yüzi ma'ideden yañadır ¹⁰ve mirre'-i sevdâ [a]nuñ içindedür • ve menfa'ati sevdâyı bağırdan ¹¹cezb itmekdür • **fasl [149a] • ¹a'zâyı mürekkebenün bağıyyesi teşrihindedür ya'nî iki bögrek ve kavuk ²ve iki hāye ve zeker ve rañmdür** • ve Cālīnūs buyurur ki bögrek ³didükleri etden mürekkebdür ve hissi yavlağ çokdur • ve mañallî ⁴bilün iç yüzindedür • ve menfa'ati bevli bağıruñ küzce yerinden ⁵cezb idüb kavuğa degin def' itmekdür • ve ammâ kavuk kim ⁶bir siñirsek cisimdür • iki katdur • müteharrik ve ğayrî

müteharrik ⁷şamarlardan mürekkebdür • ve mevzi^ci dübürile kasuk arasında ⁸dur • ve menfa^cati bevl cem^c idüb taşıraya def^c itmekdür • ve ammā [hāye]⁹¹ a^c ⁹etden ve yağından ve müteharrik ve gayrī müteharrik şamarlardan mürekkebdür • ¹⁰ve menfa^cati meniye bişürürb ağartmakdur • ve ammā ka^czīb ya^cnī zeker ¹¹bir cismdür etden müteharrik ve gayrī müteharrik şamarlardan ve siñirden [149b] ve sacanaqlardan mürekkebdür ve hissi yavlağ çokdur • ve menfa^cati āşikāredür • ve ammā ra^chm ya^cnī fercūñ içi bir cismdür siñirden mürekkebdür • ve mevzi^cī kasuğūñ ve toğru bağarsuğūñ ve göbegūñ ortasındadır • ve bir uzun nesne var kim ferce degin irişür ve dibinde iki hāye vardur • ve nef^cī yüklülüğü kabül itmekdür v'allahū a^clem • **6insān bedeni a^chvālınden beş faşl ⁷üzerine beyān idelüm** • şöyle ki şihhatde ve marazdadur • ⁸bilgil kim şihhat bir hāletdür kim bedeni insānuñ anuñıla müsta^ckīm ⁹olur • ve maraz bir hāletdür kim bedeni insānuñ anuñıla isti^ckāmeden ¹⁰üc kısmdur • birine sū^cu'l-mizāc • ve birine marazū't-terkīb • ve birine ¹¹teferruku'l-ittişāl dirler • ammā sū^cu'l-mizāc oldur kim [150a] ¹ya mād^cdür ya sād^cedür • ve mād^cdenüñ sebebi bir keyfiyyetlü hıl^cı ²dur beden ol keyfiyyetile mütekeyyif olur şöyle kim bedende ³bir harāret gālib ola ve anuñ sebebi şafrā gālebesindendür ⁴ve sād^ce⁹² böyle degildür ve lkin meşlücuñ ya^cnī qar şovuğına ⁵doğunmuş kişiuñ burūdeti gibi • ve ammā marazī't-terkīb dört ⁶kısmdur • birine marazū'l-hilkā • ve birine marazū'l-mikdār • ve birine maraz ⁷ü'l-^caded ve birine marazū'l-vaz^c dirler • ammā marazū'l-hilkā dört ⁸kısmdur • biri marazū'ş-şekildür ol oldur kim toğru ⁹u^czvi egri ya egri ¹⁰u^czvi toğrı ola • ve biri ¹⁰marazū'l-mecārīdür ve ol oldur kim bir ¹¹u^czvuñ bir ¹²u^czva yolu ¹³giñ ola ya giñ yolu dar ola • ve biri marazū'l-ev^ciyedür [150b] ¹ve ol oldur kim ²u^czvuñ mevzi^ci fāsīd ola ya^cnī yerinde olmaya • ²ve ammā teferruku'l-ittişāl hem a^czāyī müfrede ve hem a^czāyī ³mürekkebe olur • evvelkisi sūñük şınmağ ve şamar yarılmağ gibi ⁴ikincisi el ayak kesilmek gibi • ve ammā marazūñ ol bir kısmı kim ⁵mürekkebdür ol ayruksı marazardan hāşıl olur şişler ⁶ve sivilciler gibi • zīrā bu marazlar hem sū^cu'l-mizācī mād^cdür ⁷hem teferruku'l-ittişāl ve hem ziyāde^ci mikdārdur • imdī her ⁸maraz kim anuñ intihāsı şihhate degin varur • anuñ dört va^ctī ⁹vardur • biri va^ctü'l-ibtidā ve bu ol va^cktdür kim maraz henüz ¹⁰belürmiş ola • ve biri va^ctü't-tezāyiddür ve bu ol va^cktdür kim ¹¹maraz debedem artmağda ola • ve biri va^ctü'l-intihādur ve bu ol [151a] ¹va^cktdür kim bir qararda durmuş ola ve arta ve ne eksile • ve biri ²va^cktü'l-inhīāt^cdur ve bu ol va^cktdür kim maraz eksilmege ³başlamış ola • **faşl • ikinci faşl ⁴zarūriyyāt sebebleridür** • bilgil ki zarūri sebeblerüñ ⁵ba^czısı var kim beden a^chvālıni hem tağyir ider ve hem hıfz ider ⁶ve bunlar altı kısmdur • evvel havādur bilgil ki havā cem^cī^cī bedenlere ⁷muhtācdür ve beden iki sebebden ötürü havāya muhtācdur biri ⁸tervīhī kalb ve biri ta^cdīlī rūhdur • ve altı nesne ihtilāfından ⁹havā da^chı muhtelif olur • biri dört faşıl ihtilāfından • ve ikinci ¹⁰dört nāhiye ihtilāfından • ve üçüncü riyāhī erba^c ¹¹ihtilāfından • ve dördüncü tağlar ihtilāfından • ve beşinci [151b] ¹deñizler ihtilāfından • ve altıncı yaban

⁹¹ Bu kelime orijinal metinde bulunmamaktadır.

⁹² Orijinal metinde “sā” olarak yazılmıştır.

yirler ihtilâfından • ²ammâ dört faşl ihtilâfı budur kim yaz mu^ctedil • yay ³hârru yâbis • güz bāridi yābis • kış bāridi raṭbdur • ve ammā ⁴dört yel nāhiyyetle bile budur kim cenūb nāhiyyetle bile hārru ⁵raṭbdur • şimāl nāhiyyetle bile bāridi yābis • şabā ve debūr ⁶nāhiyyetleriyle bile i^ctidāle yakındur • ammā tağlar ve deñizler ⁷ihtilâfı budur kim eger tağ şehruñ cenūbı nāhiyyetinde ⁸olıcağ şehir havāsı şovuk olur • şimāl nāhiyyetinde olsa ⁹şehir havāsı issi olur • ve deñiz eger şehruñ cenūbı nāhiyyetinde ¹⁰olsa şehir havāsı issi olur eger şimāl nāhiyyetinde ¹¹olsa şovuk olur • ve ammā yaban yirler ihtilâfı budur kim [152a] ¹balçıklı yir havāsı bāridi yābisdür • ikinci mākūl ve meşreb ²dür • bilgil ki şudan ayru bedene vārid olan mürekkeb ³nesneler altı kısımdur • biri ğıdāyı muṭlağ • ve biri devāyı ⁴mu^ctedil • ve biri devāyı ğıdāyī • ve biri devāyı muṭlağ • ve biri ⁵devāyı semmī • ve biri semmī muṭlağ • ammā ğıdāyı muṭlağ oldur kim ⁶bedenden müteğayyir olur ve bedeni tağyir itmez ve hem bedene müteşebbih ⁷olur • ve ammā devāyı mu^ctedil oldur kim bedenden müteğayyir olur ⁸ve bedeni tağyir itmez ve bedeni müteşebbih daḥı itmez • ve ammā devāyı ⁹ğıdāyī oldur kim hem bedenden müteğayyir olur ve hem beden tağyir ¹⁰ve bedene müteşebbih olur ve āḥirle bedeni tağyir ider ve bedene ¹¹müteşebbih olmaz • ve ammā devāyı semmī oldur kim bedenden müteğayyir [152b] ¹olur ve bedeni tağyir ider ve āḥirle bedeni fāsıde virür • ve ammā ²semmī muṭlağ oldur kim bedende müteğayyir olmaz ve bedeni fāsıde virür • ³ve bilgil kim edviyenüñ dört dereceleri vardur imdī bir ot ⁴evvelkī derecede idüğü andan ma^clūm olur kim eger hār ise ⁵harāreti bārid ise burūdeti bedende maḥsūs olmaya • ve ikinci ⁶derecede idüğü andan ma^clūm olur kim kuvvetde artuğ ola ⁷līkin ol kadar degildür kim bedenüñ ef^cāline āşikāre ⁸zarar irüre • ve üçüncü derecede idüğü andan ma^clūm ⁹ola kim bedene āşikāre zarar irüre līkin ol kadar degül kim ¹⁰bedeni fāsıde vire • dördüncü derecede idüğü andan ¹¹bilinür kim bedeni azdura ya helāk ide • ve ammā ğıdā iki [153a] ¹kısımdur biri laṭif ve biri keşifdür • laṭif oldur kim ²andan raḳıḳ ḳan mütevālūd olur • ve bunlaruñ her biri gine iki ³kısm olur • ve ol oldur kim anuñ ḥilāfınca ola • ve bu ⁴iki kısmuñ daḥı her biri gine iki kısım olur • [153b]

Ek-2: 'ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN'DE YER ALAN ANATOMİK TERİMLER*

1			
أَبْهَرُ	ebher		aorta,-ae
أَجْوَفُ	ecvef		vena cava
أَدَمَه	ademe	derintün içërüsi	corium et subcutis
أَرْقَه بُغُونْلَرِي	arka boğunları		vertebrae thoracicae
أُوسْتِنُ چَكَا	üstün çëñe		maxilla,-ae
أُسْتُونُ چَكَا	üstün çëñe		maxilla,-ae
أُسْتُونُ دُودَاقُ	üstün dudak		labium superius
أُسَيْلِمُ	useylim		venae intercapitales
أَشَاغَا / أَشَاغَه چَكَا	aşağa çëñe		mandibula,-ae
أَشَاغَا / أَشَاغَه دُودَاقُ	aşağa dudak		labium inferius
أَشَيْمُكُ سِيبِرِي	eşitmek siñiri	°aşabü's-semme°	nervus acusticus
أَعْصَابُ رَاجِعَة	a°şāb-ı rāci°at	yuğaruya döner siñirler	nervus reccurens
أَعَالُ سِرَجَه	e°āl-i sırca	sekirden	sacrum,-i
أَغِيْزُ	ağız		os,-oris
أُكْرُغَه	oñurğa		columna vertebralis
أُكْرُغَه بُغُونْلَرِي	oñurğa boğunları		vertebrae
أُكْرُغَه سُونُكْلَرِي	oñurğa süñükleri		vertebrae
أَكْسَه چُقْرِي	eñse çukuru		regio colli posterior
أَكْسَه سُونُكِي	eñse süñügi	°azmü'n-nuqre	os occipitale
اِكْنَجِي چِفْتُ	ikinci çift		nervus oculomotorius, nervus trochlearis, nervus abducens
أَلُ	el		manus
أَلْتِنَجِي چِفْتُ	altıncı çift		nervus vagus

أَلَيْنُ سُكُوكِي	alın süñügi	°azmü'l-cebhe	os frontale
أُمُّ جَافِيَه	üm-i çāfiye		dura mater
أُمُّ الدِّمَاغِ	ümmü'd-dimāğ		dura mater
أَمَجَاكُ	emcek		mama,-ae
أُمُوزُ	omuz		regio deltoidea
أُمُوزُ بَاشِي	omuz başı		acromion,-i
أُمُوزُ چُقُورِي	omuz çukuru		cavitas glenoidalis
إِنجَه بَعَارِسُقُ	ince bağırsuq	me°ā°-i diqān	intestinum tenue
أُوجَا	uca	berec	lumbus,-i
أُوجَه بُعُونُ لَرِي	uca boğunları		vertebrae lumbales
أُوجُنْجِي جِفْتُ	üçüncü çift	zēvkī	nervus trigeminus
أُودُ	öd		fel, fellis; vesica fella
أُودَاجِ غَايِرَه	evdāc-ı gāyıra		venae jugularis internae
أُورْدُ	avirde	gāyri müteħarrik tamarlar	vena,-ae
أُوسْتُونُ چِكَا	üstün çeñe		maxilla,-ae
أُولُكِي جِفْتُ	evvelkī çift		nervus opticus
أُوكْچَه	ökçe		calcaneus,-i
أُويكْنُ	öyken		pulmo,-onis
أُويْلُوقُ سُكُوكِي	uyluq süñügi		femur,-oris
أَيَا دَرَاغِي	aya darağı		metacarpus,-i
أَيَاقُ	ayak		pes,-dis
أَيَاقُ دَرَاغِي	ayak darağı		metatarsus,-i
أَيِجُ طُيُوقُ	ic topuq		malleolus medialis
أَيِكُو	eyegü		costa,-ae

أَيْلُوقُ	uyluq		femur,-oris
ب			
بَابُ	bāb		porta,-ae
بَازُو	bāzū	°aḡdud	humerus,-i
بَاسَلِيقُ طَمْرِي	bāsalīq ṭamarī		vena basilica
بَاشُ	baş		cephal
بَاشُ بَرْمَقُ [أَيَاقُ]	baş barmak [ayak]		hallux,-icis
بَدَنُ	beden		corpus,-oris
بَرَجُ	berec	uca	lumbus,-i
بَالِدِرُ	baldır		crus, cruris
بَرْمَقُ	barmak		digitus,-i
بُرُونُ	burun		nasus,-i
بَشِينُ جِي حِفْتُ	beşinci çift	mużā°af; eklenmiş	nervus facialis, nervus acustucis
بُغَارْتَلَاقُ	boğartlaq		larynx,-gis
بُغَارْسُقُ	bağarsuq		intestinum,-i
بُغُرْتَلَاقُ كَمُورُ دَاكَلَرِي	boğurtlaq kemürdekleri		cartilagine laryngis
بَعْرُصُقُ	bağarşuq		intestinum,-i
بُغُورْتَلَاقُ	boğurtlaq		larynx,-gis
بَغِيرُ	bağır	kebid	hepar,-atis
بَغِيرُ أَتِ	bağır eti		
بِلَاكُ	bilek		carpus,-i
بِنْدُكْشَه	bendükşe	mafşal	articulation,-onis (articulo,-i)
بَوَّابُ	bevṵāb		pylorus,-i

بُودُ	bud	uyluğ	femur,-oris
بُوغُرْتَلَقُ	boğurtlak		larynx,-gis
بُوغَازُ	boğaz		pharynx,-gis
بُؤكْرَكُ	bögrek		ren (renis)
بُؤكْرَكُ پَرْدَلَرِي	bögrek perdeleri		capsula fibrosa renis, capsula adiposa renis et fascia renalis
بُؤكْرَكُ تَجْوِيْفَرِي	bögrek tecvīfleri		calyces renalis et pelvis renalis
بُؤكْرَكُ صَارُوقْلَرِي	bögrek şarukları		glandula suprarenalis
بُؤكُورُ	bögür		regio abdominis lateralis
بِوَنُ	bevl		urina
بِيْلُ	bil		regio lumbalis
بِيْلُ بُوغُونْلَرِي	bil boğunları		vertebrae lumbales
بِيْنِي	beyni	dimāğ	cerebrum,-i
بِيُونُ	boyun		cervix,-icis
بِيُونُكُ أُسْتُونُ بُوغُونِي	boyunun üstün boğunu		atlas,-antis
بِيُونُ بُوغُونْلَرِي	boyun boğunları		vertebrae cervicales
ت			
تَجْوِيْفُ	tecvīf		ventriculus,-i
تَرْقُوهُ	terqova	köprücek	clavicula, -ae
تَشْرِيْحُ	teşriḥ		dissectio,-onis
تُوْشُهُ	tūşe		thymus,-i
ث			
ثِفْلُ	sifl		faeces,-um
ج / چ			

جِلْد	cild	deri	cutis; derma,-atis
چَکَا	çene		mentum, -i
ح			
حَبْلُ الذِّرَاعِ	ḥablü'z-zirā'		vena mediana cephalica et vena mediana antebrachii
حِجَاب	ḥicāb	perde	
حِجَابِ صَدْرِي	ḥicāb-ı şadrī	göğüs perdesi	diaphragma,-atis
خ			
خَايَه	ḥāye		testis,-i
خُلُقُوم	ḥulqūm	boğaz	pharynx,-gis
د			
دُبُر	dübür	mağad; şofra	anus,-i
دَپَا	depe	yāfūḥ	vertex,-icis
دَپُنْكَ سُوْكَي	depenüñ süñügi		os parietale
دَرَاق	darāq		metacarpus,-i; metatarsus,-i
دُرْدُنْجِي جِفْت	dördünci çift		nervus spinosus
دَرَز	derz	yiv	sutura,-ae
دَرَزِ اِكْلِيلِي	derz-i iklilī		sutura coronalis
دَرَزِ دَالِي	derz-i dālī	dāla beñzer	sutura lambdoidea
دَرَزِ زَجِّي	derzi-i ziccī		sutura sagittalis
دِرْسَاك	dirsek		cubitus,-i
دَرِي	deri	derinüñ taşıra yüzi	epidermis
دِز	diz		genu,-us
دِش	diş		dens,-ntis
دِل	dil		lingua,-ae

دَلْكُلُو [سُكُوْكَ]	delüklü [süñük]		os ethmoidale
دِمَاعُ	dimāğ	beyni	cerebrum,-i
دُوْدَاقُ	dudağ		labium,-ii
دُوشُ	döş	kaşş	sternum,-i; thorax,- acis
ذ			
ذَكَرُ	zeker	każīb	penis,-is
ذَوْقِي	zevkī		gustus,-us
ر			
رَحْمُ	rahm	ferciñ içi	uterus,-i; metra
رُسْعُ	rusğa	bilek	carpus,-i
رُطُوبَتِ بَيْضِيَّةِ	ruṭūbet-i beyziyye	yumurda ağına beñzer	humor aqueous
رُطُوبَتِ جَلْدِيَّةِ	ruṭūbet-i celīdiyye	buza beñzer	lens crystallina
رُطُوبَتِ رُجَاجِيَّةِ	ruṭūbet-i zücāciyye	erimiş sırcaya beñzer	corpus vitreum
ز			
زَنْدَا لَسْفَلُ	zenedü'l-esfel	ķoluñ çubuğı	ulna,-ae
زَنْدَا لَعَلِّي	zenedü'l-a'lā	ķoluñ üstün süñügi	radius,-ii
زَوْرَقُ	zevraq		navicula,-ae
س			
سَجَنَقُ	sacanağ	°ađalāt	musculus,-i
سِكْرُ	siñir		nervus,-i
سَكْرَدَنْ	sekirden	e°al-i sırca; ķaťāt	sacrum,-i
سُكُوْكَ	süñük		os,-ossis
سِكْرُ	siñir		nervus,-i
سَلَامِيَّاتُ	selāmiyyāt		phalanges

ش			
شَانَه	şāne		pecten; inis
شَاةُ طَمْرُ	şāh tamar		carotis,-idis
شَبَكِيَه	şebekiye	balık ağı gibi	retina,-ae
شَرَائِنُ	şerāyin	müteharrik tamarlar	arteriae
شِرْيَانِ وَرِيدِي	şiryān-ı verīdī		arteria pulmonalis
شَقَاقُ	şakağ		tempora,-um
ص			
صَافِينُ طَمْرِي	şāfīn tamarı		vena saphena magna
صَالِبِيَه	şalībe		durus,-a,-um
صُوفْرَه	şofra	dübür; mağad	anus,-i
ط			
طَاشِرَه طُيُوقُ	taşıra topuk		malleolus lateralis
طُبُوقُ	topuk		malleus,-i
طَلَاقُ	talak		lien,-enis
طَلَاغُكُ چُقُورِي	talağuk çukuru		facies visceralis lienalis
طَمَعُ	tamağ		palatum,-i
طُغْرُو بَغَارِسُقُ	toğru bağarsuk	me [°] ā [°] -i müstakīm; me [°] ā [°] -i müstevī	rectum,-i
ع			
عَضُدُ	°ađud	bāzū	humerus, -i
عِرْقُ النَّسَا	°ırku'n-nisā		nervus ischiadicus; vena saphena parva
عِرْقَانُ السُّبَاتِ	°ırkānū's-sübāt		arteriae carotis
عَصَبُ السَّمْعِ	°aşabū's-semm [°]	eşitmek siñiri	nervus acusticus
عُصْعُوصُ	°uş [°] üş		coccyx
عَضَلَاتُ	°ađalāt	sacanağ etleri	musculi

عُضْوٌ	°użv		extremitas,-atis; organon,-i
عَضُودٌ	°ađud	bāzū	humerus, -i
عَظْمُ الْجَبْهَةِ	°azmü'l-cebhe	alın süñüki	os frontale
عَظْمُ النَّقْرِهٖ	°azmü'n-nuqre	eñse süñüki	os occipitale
عِظَامِ سِمْسَانِي	°izām-i simsānī	küncide beñzer uvacık süñükler	ossa sesamoidea
عَيْنِيَّةٌ	°inebiyye	gözün karası	iris,-idis
عَنْكَبُوتِيَّةٌ	°ankebūtiyye	örümcek evine beñzer	arachnoidea,-ae
غ			
غِشَايِ صُلْبٍ	ğışāy-ı şulb		pericardium,-ii
غَيْرِي مُنْحَرَقٌ طَمْرَلُزٌ	ğayrī müteħarrik řamarlar	avirde	venae
ف			
فَرْجٌ	ferc		vulva,-ae
ق			
قَارِنٌ	řarın		abdomen,-inis
قَارِنُكَ اِيْجُ پَرِ دَسِي	řarınuñ iç perdesi		peritoneum,-i
قَارُونٌ	řarun		abdomen,-inis
قَارِيْنٌ	řarın		abdomen,-inis
قَاشٌ	řaş		supercilium,-ii
قَاشِ سُكُوْكِ	řaş süñügi		os frontale
قَاسُوْقٌ	řaşuq		inguen,-inis
قَاوُقٌ	řavuq	meşāne	vesica urinaria
قِرِيْلُ اُكُوْكَ	şızıl üñük	merī	oesophagus,-i
قَارَانِيَّةٌ	řarāniyye		cornea,-ae
قَصَصٌ	şaşş	döş	sternum, -i; thorax,- acis
قَضِيْبٌ	řazīb	zeker	penis,-is
قَفَا	řafa		occiput,-itis

قَطَات	qaṭāt	e ^ā l-i sırca; sekirden	sacrum,-i
قُلَاغُكْ دُلُوكِي	qulağun delügi		meatus acusticus
قُلَاقْ	qulaq		auris,-is
قُلَاقْ سُوْكُوْكِي	qulaq süñügi		os temporale
قُلُقْ	qulaq		auris,-is
قُولْ	qol		brachium,-ii
قُولْتُقْ	qoltuq		axilla,-ae
قُولْتُقْ اَلْتِي	qoltuq altı		axilla,-ae
قُولُكْ اُسْتُونْ سُوْكُوْكِي	qoluñ üstün süñügi	zenedü'l-a ^{lā}	radius,-ii
قُولُكْ قُبُوْغِي	qoluñ çubuğı	zenedü'l-esfel	ulna,-ae
قَبِيَالْ طَمْرِي	kifāl ṭamarı		vena cephalica
ك			
كَبِدْ	kebid	bağır	hepar,-atis
كَبِدُونْ كُوْزْجَهْ يِرِي	kebidün küzce yeri		pars posterior (affixa) faciei diaphragmaticae
كِرِيْشْ	kiriş	veter	tendo,-inis
كَمُورْدَاكْ / كَمُورْدَاكْ	kemürdek		cartilago,-inis
كُنْجِيْدْ	künçid		sesamoideus,-a,-um
كُوْبَكْ	göbek		umbilicus,-i
كُوْپُرْجَاكْ	köprücek	terçova	clavicula,-ae
كُوْرَاكْ سُوْكُوْكِي	kürek süñügi		scapula,-ae
كُوْزْ	göz		oculus,-i
كُوْزْ	küz		kyphosis (gr)
كُوْزْ قَاْيَغِي	göz kapağı		palpebra,-ae
كُوْزْ سُوْزْ بَغَارْ سُقْ	gözsüz bağarsuq	me ^ā -i a ^{ver}	caecum,-i
كُوْكُسْ	gögüs		thorax,-acis

كُوْكُسُكْ اِيْجْ يُوْرُنْدُكِي حِجَابْ	göğüsün ic yüzündeki hicâb		diaphragma,-atis
كُوْكُسْ پَرْدَسِي	göğüs perdesi	hicâb-ı şadrî	diaphragma,-atis
كَيْلُوسْ	keylûs		chylus,-i
ل			
لَحَامْ	lahâm	bitişük	
م			
مُتَحَرِّكْ طَمْرَلُرْ	müteharrik tamarlar	şerâyin	arteriae
مَثَانَهْ	meşâne	ķavuķ	vesica urinaria
مُرْدَارْ اِيْلِكْ	murdar ilik	nuḥā°	medulla spinalis
مِرَّهْ صَفْرَا	mirre°i safrā		cholera rubea
مِرَّهْ سَوْدَا	mirre°-i sevdā		cholera nigra
مَرِي	merî	ķızıl üñük	oesophagus,-i
مُشْتَرِكْ [سُكُوْكْ]	müşterek süñük		os sphenoidale
مُشِيمِيَهْ	meşîmiyye	toğmiş oğlan yüzindeki niķaya beñzer	chorioidea,-ae
مُضَاعَفْ	muzā°af	eklenmiş	duplex,-icis
مَعَاءْ اِثْنِي عَشْرِيَهْ	me°ā°-i işnā° aşeriyye	uzunluğı on iki barmaķdur	duodenum,-i
مَعَاءْ اَعْوُرْ	me°ā°-i a°ver	gözsüz bağarsuķ	caecum,-i
مَعَاءْ دِقَانْ	me°ā°-i diķān	ince bağarsuķ	intestinum tenue; ileum,-i
مَعَاءْ دَقِيْقْ	me°ā°-i daķīķ	ince bağarsuķ	intestinum tenue; ileum,-i
مَعَاءْ صَايِمَهْ	me°ā°-i şāyime		jejunum,-i
مَعَاءْ قُلُونْ	me°ā°-i ķolon		colon,-i
مَعَاءْ مُسْتَقِيْمْ	me°ā°-i müstakîm	toğru bağarsuķ	rectum,-i
مَعَاءْ مُسْتَوِي	me°ā°-i müstevî	toğru bağarsuķ	rectum,-i

مَعِيدَه	ma [°] ide		gaster,-tris
مَعِيدَتُكَ أَبْحَرِي	ma [°] idenüñ āb-ḥurī		corpus ventriculi
مَعِيدَتُكَ أَغْزِي	ma [°] idenüñ aġzī		cardia,-ae
مَعِيدَتُكَ جُفْرِي	ma [°] idenüñ çuḡurī	bevṽāb; muḡaṣṣe'l- ma [°] ide	pylorus,-i
مَفْصَل	mafṣal	bendükṣe	articulation,-onis (articulo,-i)
مُقَدَّم دِمَاع	muḡaddem-i dimāġ		telencephalon,-ii
مُقَدَّم الدِمَاع	muḡaddemi'd- dimāġ		telencephalon,-ii
مُقَصَّ المَعِيدَه	muḡaṣṣe'l- ma [°] ide	bevṽāb; ma [°] idenüñ çuḡurī	pylorus,-i
مَقْعَد	maḡad	ḡübür; ṣofra	anus,-i
مَقْعُدُوكُ كُوزُ يَرِي	maḡaduñ küz yeri		flexura sacralis
مُقَعَّر كَبِد	muḡa [°] ar-ı kebid	çaḡ çuḡur yir	facies visceralis hepatis
مُلْتَحِمَه	mültaḡhime		conjunctiva,-ae
مَنِي	menī		sperma,-atis
مُوَخَّر دِمَاع	mu [°] aḡḡar-ı dimāġ		metencephalon,-i
ن			
نُحَاع	nuḡā [°]	murdar ilik	medulla spinalis
و			
وَتَر	veter	kiriş	tendo,-inis
وَدَج غَايِر	vedec-i ġāyir		vena jugularis interna
وَدَج ظَاهِر	vedec-i zāhir		vena jugularis externa
ى			
يَافُوخ	yāfūḡ	depe	fontanella,-ae
يَان بَاشِي سُكُوكِي	yan başı süñüġi		ilia,-ium

KİTÂB-I MÜNTEHAB FÎT-TİBB 'ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN'İN KAYNAKLARINDAN 471
BİRİSİ OLARAK KABUL EDİLEBİLİR Mİ?

يَدْنَجِي جَفْتْ	yedinci çift		nervus hypoglossus
يَكَاقْ	yañaq		bucca,-ae
يُورَكْ	yürek		cor,-dis
يُورَكْ قَابِي	yürek qabı		pericardium,-ii
يُورَكْ قُلَاغِي	yürek qulağı		auricula cordis
يُورَكُوكْ سَاعُ تَجْوَيْفِي	yüregüñ sağ tecvîfi		atrium et ventriculus cordis dexter
يُورَكُوكْ صَوْلُ تَجْوَيْفِي	yüregüñ şol tecvîfi		atrium et ventriculus cordis sinister
يُوزُ	yüz		facies,-ei
يُوقَارِيَه دُونَرُ سِكِيرْلَرُ	yukarıya döner siñirler	aşāb-ı rāci'at	nervus reccurens
يُوكُلُوكْ	yüklülük		graviditas,-atis
يِيوُ	yiv	derz	sutura,-ae

* Latince karşılıklar verilirken yazarın metin içerisinde yaptığı açıklamalar öncelikle göz önünde bulundurulmuştur.

